

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 65. szám

2005. TAVASZ

Tartalom

IGEHIRDETÉS

Ordass Lajos: Békesség néktek! (Jn 20,19) 1

TANULMÁNY

S. Varga Katalin: Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve 2
Csepregi András: „Ki vagyok én?” – Dietrich Bonhoeffer életének és halálának jelentőségéről 8

KÖRKÉP

Régi és új szolgálati ágak egyházunkban 18
Jankovits Béla: A népfőiskoláról 18
Bencze András és Tímea: A Házasság Hétvége Lelkiségi Mozgalom házasságunk megújításáért 23
Sándor Frigyes: Röviden az Alpháról 25

SZEMLE

Boleratzky Lóránd: Szathmáry Béla Magyar egyházjoga 29

ELBESZÉLÉS

Ordass Lajos: Piros betűs napok 32

VERSEK

Scholz László éneke, *Kertész Eszter* verse

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ 40

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 65. szám – 2005. TAVASZ

Felelős szerkesztő: Ittész Gábor (tel.: 96-336-693)
Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel.: 27-359-291)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla
Szerkesztőség: 9025 Győr, Rát M. tér 2.

E-mail: olbkkerig@mail.datanet.hu

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör

Budapest – OTP XI. ker. 11711034-20081452

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

Ordass Lajos

Békesség néktek!

*„... eljött Jézus, megállt középen, és így szólt hozzájuk: „Békesség néktek!””
(Jn 20, 19)*

U r a m !

Búcsúzásodkor békességet ígértél tanítványaidnak. Most, a viszontlátáskor is ez az első szavad hozzájuk. Igazán jól ismered az emberszívet és annak legfőbb szükségét.

Nem a világra és sok háborúskodásra gondolok most. Nem is egészen nemzedékünkre, mely kimondhatatlanul szenvedett, mert elköltözött a földről a külső béke, és helyét borzasztó zajával a háború foglalta el. Az egyes emberszívre gondolok. Amely szüntelenül háborúskodik. Önző harcban áll embertársával. Viaskodik lelkiismeretével. A bűn zsoldosaként háborút visel még a hatalom Úra, Isten ellen is.

Uram!

A Te békességedet kínárod. Azt, amelyet még a keresztfa kínjai sem vehettek el tőled. Amelyet még a legdühödtebb külső háborúkban is meg tudsz adni a tieidnek. Akkor adod, amikor az ember Isten elleni harcában végül is megadja magát. Kegyelemre.

Ez az egyetlen béke, amely nem megalázó. Megkötése után nem az elnyomás, hanem az élet kivirágzása következik. Ízelítő ez abból az örök békességből, melyet egykor — ha a külső harc eláll — a Te országodban adsz meg azoknak, akik hittel követtek.

*

Támadj fel új életre már, Krisztus meglankadt népe!
Húsvéti szép hajnalsugár Csillan, siess elébe!
Még hátrált régen a halál, S a Győző életet kínál
Győzelméből ma néked.

Feltámadt Krisztus, mennybe ment, Még sincsen messze tőled.
Ő kormányoz múltat, jelent, S kezében az ítélet.
Úgy ébredj minden reggelen, Hogy életed húsvét legyen, —
Támadj fel, drága népe!

(Scholz László: 225. ének 1. és 4. verse)

Jézus békességének ígérésében bízva
kívánunk szeretettel minden kedves Olvasónknak
gazdagító böjti elcsendesedést és igazi húsvéti örömet.

A szerkesztőbizottság

S. Varga Katalin

Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve*

A gályarabok kiszabadításának eddig ismeretlen képi megjelenítését tettem közzé 2002-ben az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárából. A peregrinációs emlékkönyvben (*album amicorum*) fennmaradt tollrajzok úgy jelenítették meg a protestáns prédikátorok ellen indított per következményeit, ahogy akkoriban ismertté váltak Európában. Az emlékirat-irodalom közismertebb illusztrációi mellett e műfajukban egyedi korabeli emlékek megőrik azokat a pillanatokat is, amikor de Ruyter holland admirális 1676. február 11-én hajójára menekíti a gályarabokat. Külön érdekesség, hogy az erős érzelmi indíttatás ihlette kordokumentumok írott és ábrázolt ismeretek nyomán e személyes műfajig is eljutottak. A rajzoló kiléte nem ismert, talán vendégbarátság megerősítéseként jutott valaki eszébe 14 képben felidézni a per történetét esetleg éppen egyik diáktársa, az akkori „Hungarus” számára.

Mostani írásunkban azonban inkább e képi forrás mellett közzétett szöveggel, a per jegyzőkönyvével kívánunk — az adott terjedelmi korlátok miatt csak röviden — foglalkozni. Jelen sorok írója 1999-ben talált rá az Esztergomi Prímási Levéltárban az 1674-es processus eredeti (mindeztidáig egyetlen eredeti) jegyzőkönyv-textusára. Elvégezte a latin nyelvű forrás szöveggondozói munkálatait, a latin szöveget magyarra fordította, amely 2002-ben — miután Szigeti László a bilingvis kiadás tervét felkarolta — bevezető tanulmány, jegyzetek kíséretében jelent, és egyidejűleg kereskedelmi forgalomba került mind Magyarországon, mind Szlovákiában (S. Varga Katalin: *Vitetnek ítélőszékre... Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve*. Pozsony, Kalligram, 344 oldal).

A magyarországi protestánsüldözés egyik szimbólumává lett per jegyzőkönyvét egy kései, szövegromlással terhelt másolati példányból (kiadásának éve: 1863) ismerte eddig a szakirodalom. (Itt jegyzem meg, hogy a kései másolatoknak viszont több példánya bukkant fel eddig is mind hazai, mind külföldi levéltárakban, bár szisztematikus feltérképezésük nem történt meg.)

A történeti emlékezet „gályarabperként” tartja számon azt a peres eljárást, amelyet a hatalom 1674-ben Pozsonyban protestáns prédikátorok és iskolamesterek ellen folytatott le. A per az utókor szemében a katolikus térítő ellenreformáció erőszakossá válásának egyik legtöbbet idézett példája a 17. század második feléből. Akiket perbe fogtak, közülük az ítéletlevél szerint 543 prédikátort és iskolamestert marasztaltak el, ítélték száműzésre, jószágvesztésre, több tíz prédikátort pedig gályarabságra. Őket a Földközi-tengeren 1676-ban de Ruyter holland admirális szabadította ki. Az európai közvélemény szélesebb körei valójában csak ekkor értesültek a két évvel azelőtti, Pozsonyban lezajlott eseményekről és magáról a perrel is, amely ettől kezdve „örök időkre” megkapta az alkalmazott büntetésnem után a „gályarab” állandó jelzöt. A történeti kutatások jóvoltából ma már tudjuk, hogy az 1670-es évtized első felében az ellenreformáció jegyében hasonló perek

* Az OLBK együttlétén Bp.-Kelenföldön, 2004. nov. 25-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

sokasága zajlott a magyarországi protestánsok ellen. Valójában egy perfolyamról volt szó, amely az 1674 március-áprilisában Pozsonyban végrehajtott processzussal jutott csúcspontjára.

A történeti interpretációkban ez a periódus már a legkorábbi korszakától kezdve mintegy kettős életet élt. Volt a pernek vagy inkább a pereknek egy történeti megközelítése, amelyben azok a lipóti abszolutizmus keretei között a katolikus ellenreformáció és az új Habsburg térnyerés egyik eszközeként jelentek meg. Ami Európa-szerte mint a korona és a rendek bonyolult, de megnyilvánulásában alapvetően politikai természetű küzdelmeként ment végbe, az a Királyi Magyarországon a katolikus király és a protestáns rendek sorozatos összecsapásának formájában öltött testet, amelyben maga a vallás mintegy politikai tényező került előtérbe. A másik megközelítés inkább a per következményeire, az elítéltek meghurcoltatására, mártíromságára, az események propaganda értékére, a „gályarabok utóéletére” helyezte a hangsúlyt. Ezzel egyidejűleg pedig a perre mint a rekatolizációs törekvések 1671 és 1681 közötti időszakának („gyászévtized”) egyik bizonyítékára — főleg egyháztörténeti megközelítésben — az országosan kiterjesztett, erőszakos protestánsüldözés hatalmi megnyilvánulására hivatkoztak. Nem is a per, hanem a következményei lettek az érdekesebbek. A felekezeti elfogultságokon ma már felülemelkedő kutatásoknak is szembe kell nézni azzal, hogy a per megítélését a vallásügyi elfogultságok (pró és kontra) a kezdetektől befolyásolták. Mindközben maga a per, az események „textológiai ősforrása”, bármelyik megközelítésben is a Habsburg és katolikus represszióknak csak mint egyik stációja jelent meg a történeti érdeklődésben. Tegyük hozzá: Mindezt természetesen az is befolyásolhatta, hogy 2002-ig egyáltalán nem volt ismert a per jegyzőkönyvének, ítélet levelének eredeti példánya, csak egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérő, ismeretlen céllal készült kései másolatai.

Az eljárás 1674. március 5-én kezdődött Pozsonyban és többszöri halasztással mintegy két hónapig tartott. A jegyzőkönyv belső kronológiájában a lejegyzett napok ekként követik egymást: március 9-e, 11-e, 15-e és 16-a, majd április 2-a és 3-a. Közülük a március 16-ára átnyúlt hosszú pernapot, az aznapi pró és kontra replikázásokat a törvényszék április 2-ára napolta el, mivel a jegyzőkönyv szerint nem jutottak semmiben sem előbbre. E kronológia szerint április 3-a a per utolsó, lejegyzett napja, amikor is a perbe fogottak bűneinek újbóli felsorolásával és bűnösségük ismételt kimondásával lezártnak tekintik az eljárást.

A jegyzőkönyv *extractus*át 1674. április 30-i dátummal zárta le Szelepcsényi György esztergomi érsek aláírása és pecsétje. A jegyzőkönyvben a klasszikus perrendtartásnak megfelelően három fél szerepel: a felperest képviselő ügyész, a vádlottakat képviselő ügyvédek és a törvényszék, következetesen többes szám első személyben. A perben a szembenálló két fél: egyrészt a király, akit ügyésze képvisel, másrészt a *fiscus*szal mint jogi személlyel s ekképpen a sokat emlegetett *status Catholicus*szal is szembenálló, az ország némely vidékén támadt lázadásokban cinkostárs (*complices, companni, asseclae, coadjutores* stb.), újonnan perbehívott prédikátorok (*moderni in causam attracti, moderni rei conventi*). Az elsődleges szempont, a bűn terhelő bizonyítékainak begyűjtése, ami a korabeli eljárási elveknek megfelelően a betérjesztett vádpontokban és azok bizonyítékaiiban fogalmazódik meg. Valamennyi perbeli iratról másolatot, pontosabban kivonatot készítettek, s

azok szolgáltak alapul a bíróság döntéséhez, az ítélet meghozatalához. A vádló-felperes feladata a perben a vád igazolása volt. A felsorakoztatott állításokat tételesen cáfolni nehéz, szinte lehetetlen volt, a „védelem” legfőlőbb a megtörtént események szándékait és mozgatóit helyezhette más megvilágításba.

Közügyekről szóló magánlevelek a vád egyik bizonyítéka. Az 1669-re keltezett évszámok, a levélírók személyisége, a tartalom már erős politikai színezetet adnak a vádlottak tevékenységének. Ismét más tanulssággal szolgál a nyilvánosság kirekesztésével keletkezett diplomáciai levelezés közreadása. A leveleket (amelyek dátuma az 1671. esztendő), feltehetően Apafi Mihály udvarában fogalmazták (talán mindegyiket Bethlen Miklós). Míg az előbbi két levél nyomtatvány formában is bejárta Európát pró és kontra bizonyítékként, az utóbbiak — mivel titkos követéségek, küldöncök útján indultak újtjukra (kobozták el őket egyaránt) — nem voltak ismertek a korabeli nyilvánosság előtt. (Legalábbis szerzőik, aláíróik sosem tettek róluk említést).

A peres eljárás a szokásrendhez igazodott, pontosan meghatározott, szigorú perrend nem létezett, a delegált bíróságok pedig sokszor még ettől a szokásrendtől is eltértek, így az efféle bíróságok eljárása — már csak az eljárt tribunal jellegéből adódóan is — *processus extraordinarius* (rendkívüli törvényszék) volt.

A szövegben a jelentéshordozó a latin nyelv. A jegyzőkönyv politikai praxis-ként, politikai beszédmódként is tanulmányozható *extractus*, kivonat, megítélésünk szerint minden bizonnyal egy terjedelmesebb peranyagból. Nézőpontja, fogalomhasználata, érvelési technikája egyoldalú, hiszen az érvelés a törvényességet az uralkodó nevében képviseli. Ennek megfelelően egy sor sztereotípiát sulykol. A bíróság által szentesített formában az ellenségkép nyer nyelvi kifejeződést, s egyúttal igazolja az uralkodó törvényes eljárása jogosságát. Ugyan a döntési mechanizmus hatalmi ágai-bogai titkosak, de nyilvánvaló és általánosított vád a Habsburg-ellenesség. Így a hatalom által gyanúsán szemlélt vagy éppen leleplezett, vagy machinált, koholt információk egyaránt helyet kaphatnak benne. A megtévesztés, a hamis képek kialakítása a perben végig ezt a célt szolgálja.

Az eljárásban (a perszövegben) a prédikációk (*contiones, publicae preces, conventicula privata*) a perbefogottak által gyakorolt, ún. „illegális közvéleménynek” tekinthetők. A prédikátorok (*praedicatores, ministri*) és hallgatóságuk (*auditores*) közti „titkos” (*clandestinus*) nyilvánosságot jelenítik meg. Ide tartozik mindaz, amit a hatalom a lázadókkal, felkelőkkel (*rebelles*) való kapcsolatukként tilt. Az „illegális diskurzus,” bűnének (*delictum*) e bizonyítékait a felperes magyarországi politikai kérdésekben szavukat hallató kortársaktól eredeztetni (lásd a koholt levelek íróit vagy éppen az elkobzott diplomáciai iratok meghamisított vagy éppen megnevezett szerzőit.)

A Wesselényi szervezkedést követően a hatalmi öngazolás a főrendiek 1671-es kivégzésének jogos mívoltát közvetetten, mintegy antedatálva tovább propagálja: a Habsburg-ellenesség mellett a török és francia szövetség elképzélesek erőteljes hangsúlyozása a vádban is erre a korábbi időre megy vissza. Törvényesítendő a büntetéseket, az ok-okozati viszonyokat éppen a vasvári békét követő magyarországi ellenállás „bűneiből” eredeztetik. (A vasvári béke által teremtett rendezetlen feltételek miatt folyamatosan a török hódoltság uralmának és a portyázásoknak kitett vidékek panaszai ismertek). Összegzésként nyilvánvaló, hogy a kormánzatnak „kirakatperek” megrendezésére volt szüksége, magának az eljárásnak kel-

lett propagandafunkciót betöltenie. Az 1664-es vasvári békét követő évtized értelmezéséhez pedig az államrendszer működési mechanizmusának, a politika tudományja új döntéskultúrájának megértésén és információs kódrendszerének vizsgálatán keresztül lehet differenciáltabban közelíteni. S a kifejezési formák, a szövegek és a szimbolikus nyelvezet megértésének „új tudománya” vezethet el az 1660-1670-es évek összetett valóságának jobb megismeréséhez. A perhez kapcsolódó levéltári forrásanyag, egyéb korabeli források is ennek a komplex folyamatnak a szükségességét indokolják.

A büntetésnek „nyilvánossá vált formája”, a gályarabság, a prédikátorok közönséges rabkereskedelemben kerülése okozza elsősorban, hogy a protestáns hatalmak diplomáciai figyelme középpontjába kerülhetett az ügy. Az akkori közvélemény ugyanakkor csak a két inkriminált nyomtatványt (Vitnyédi István levelei), annak különböző nyelveken terjesztett változatát ismerte, nem pedig a per jegyzőkönyvét, sem a per ítéletét, hanem csak annak nyilvánosan hangoztatott törvényességét.

A kiemelten Vitnyédi István nevéhez kapcsolt, halála után több mint három esztendővel is ráhivatkozó (antedatált keletkezésű) vádak ezt a korábbi (francia, török, erdélyi) szövetségkeresést büntetik. A per a gyakran ismételt cinkosok (*compagni*) fogalom használatával kronológiailag és földrajzilag bonyolult logikájú vádakkal terjeszkedik.

Vitnyédi István, kora nagyformátumú, művelt ügyvéd-politikusa számos esetben töltött be közvetítő szerepet a felső-magyarországi felkelésben. Vitnyédi István bőkezű támogatásával jött létre az eperjesi kollégium, amelyet a per idejére már szintén felszámoltak. Tevékenységének legfontosabb részét képezik Zrínyi Miklós közvetlen környezetében eltöltött évei. Diplomáciai tevékenysége, beavatottsága Zrínyi terveibe (hiszen a protestáns nemesség Zrínyi Miklós mozgalmában látta szövetségését), kiterjedt kapcsolatai a feltárhatónál bizonyosan mélyebben gyökereznek a per propagandájában, amelyben a prédikátorok ellen felhasználják személyét. Valóságos megítélését nyilván egy majdani monografikus feldolgozás kísérelheti meg.

A perben delegált bíróság tagjait a jegyzőkönyv az első oldalon ismerteti rangjuk és tisztségeik felsorolásával együtt. A per a törvényszék elnöke, Szelepcsényi György érsek, magyarországi helytartó azon bejelentésével kezdődik, hogy tudniillik az eljárás a múlt évi, 1673. szeptember 25-én a „*felkelésben cinkostárs prédikátorok ellen indított és kellően be nem végzett per folytatásának tekintendő*”. Ezután (először itt, majd még három alkalommal) ismertetik a vádlottak körét: megnevezve egyrészt azokat, akik megjelenésre kötelezettek voltak, másrészt és hangsúlyosabban azokat, akik távol maradtak. Ám az ügyész többször megismételt mindenkori állítása szerint mind a megjelentek, mind a távol maradtak egyaránt bűnösök. Ugyanis ha a prédikátorok nem jelentek meg, a bíró távol maradtoknak (*absentes*) nyilvánította őket, ami egyet jelentett azzal, hogy lemondanak a védelemhez való jogukról. Másrészt ugyanakkor a távolmaradás — miként a jegyzőkönyvből kitérnék — azonnali elmarasztalást vont maga után. Ha tehát a vétkesek nem jelentek meg, engedetlenségben bizonyultak bűnösnek, ha viszont megjelentek, valamilyen vádpontban elítélhetők voltak.

A vádló-felperes feladata a perben a vádak igazolása volt. A prédikátorok a vádak szerint legfőképpen is lázadók, akik híveiket úgyszintén lázadásra buzdítottak.

ták, amit a végvárakra is kiterjedő rebelliók bizonyítanak. Vád továbbá, hogy gyűléseket tartottak, felkelőkkel leveleztek, és lázítottak, mindezek mögött pedig országvesztő „törökösségük” áll. Bűnük az is, hogy ellenszegültek a perbe hívó idézésnek, és az idézést kézbesítő hivatalnokokat török börtönbe vettették. Gúnyiratokat írtak és nyomtattak, hamisan tájékoztatták a külországi fejedelmeket, és az ország szentesített, 1659. évi 13. törvénycikke ellenében oltalmat kértek a töröktől. Mindezekről a kilátásba helyezett legszigorúbb büntetés sem tartotta vissza őket, vagyis szembefordultak az ország szentesített törvényeivel és szokásjogával. A vádak általánosítottak, tehát személyi bizonyítottság nélkül valamennyi vádlottra érvényesek. Ezt az álláspontot a királyi ügyész a per folyamán következetesen képviseli, és tanúvallomásokkal megerősítve többször is beterjeszti. Ugyanez vonatkozik a törvényszéktől kért büntetésre, tehát a száműzetést, a jogfosztást és a minden ingó és ingatlan javaktól való megfosztást általánosságban kéri valamennyiük ellen.

A pert a jegyzőkönyv egyértelműen az előző évi (1673) eljárás folytatásának, mintegy „kiterjesztésének” jelenti ki. Vélhetően egy perfolyam zárult le 1674-ben, s az, hogy a per a korábbi évek megtorló intézkedéseitől nem „függetleníthető”, mutatja a tanúbizonyításokban résztvevő személyek (a „tudakozás”) azonossága is. A tanúvallatások kérdőpontjait mindemellett e jegyzőkönyvből nem ismerhetjük meg. Azt sem tudjuk, valaha előkerülnek-e kifejezetten az 1674-es perre vonatkozó, *lecta et correcta* megjegyzéssel, a vármegye hivatalnokja által hitelesített aláírással tanúvallatások. Következésképpen és rendszeresen jelennek meg a már 1670-1671-ben megfogalmazott tanúvallatásokkal analóg kérdőpontoknak megfelelő válaszok az 1674-es per szövegében. Meghatározóan ezekből a korábbi és folyamatosan egybegyűjtött vizsgálatokból (*inquisitiones*) mintegy összesítik a vádakat hitelesítő tanúvallatásokat. A (valamikori) kérdőpontokra adott válaszokat is összevonják, immár szerkesztik, kivonatolják.

Az utókor számára a jegyzőkönyv olvasata több réteget rejt, bár nem enged közvetlenül bepillantani a vádak és a védelem érvei mögé. A hatalom szerkesztette szövegeknyvből azonban félreérthetetlenül felismerhető kinek-kinek a szerepköre. A lejegyzettek alapján a választóvonalat a kibékíthetetlen érvek és az érvelések logikai tartománya jelenti. Ezek az egymást „kergető” érvek adják a szöveg drámaiságát.

Bilingvis szövegközlésem 2002-ben komplex képet nyújtott a felségárulási perről. A szöveg elemezhetővé vált, fogalomhasználata összehasonlító vizsgálatokat tett lehetővé. Bizonyította, hogy a jogi formák mögött több mint egy évtized magyarországi és európai történései rejlenek. A történések szisztematikus feltérképezése ugyanakkor azért nehéz, mert a büntetési szándék eleve torzítja az eseményeket. Egy perben hangsúlyosabbá a büntethető tények válnak, a mögöttes szellemi mozgalmak, meghatározó egyéniségek, diplomáciai mozgások csak áttételesen vannak jelen — ha ugyan felfedezhetők. A „tömegek mozgatása” ugyan csak „papíron” történik, de a drámaiságot fokozza, hogy noha folyamatos mozgás és változás van, mégis állandóságában súlyosbodik a vádak láncolata, hiszen a per elején rögtön leszögezett vádpontokhoz vissza-visszatér, s végső érvelésként azt ismétli meg a perszöveg.

A vizsgált forrás 74 kettős fólió terjedelmű, jogi nyelvezetű újkori latin szöveg, mely az adott helyen (Pozsony), az adott pillanatban (1674. március-április) és

adott kontextusban (rendkívüli bíróság) írásban rögzített jelentéseket közvetít. Először mint jogi forrás tehát a 17. század első negyedétől a rendek és az udvar összeütközésének középpontjában álló vallási kérdések körül forog. Perjogi értelemben a honi törvények és szokás rendjén lefolytatott eljárásról van szó, amely megállapítás igaz az eljárási cselekmények láncolatára, a szokásos processzuális aktusok foganatosítására, de kevésbé vonatkozik a per mozgatóira. A forrás a megosztottság állapotát rögzíti, az egyházak konfesszionális identitásának merev határait tükrözi: az egyház és az állam, a vallás és a társadalom újradefiniálásának kritikus szakaszából. Tágabb kontextusban az abszolutista állambe rendezkedés kiépítésének folyamatából, amikor a vasvári békét követő országos elégedetlenség ellenhatásaként az uralkodó törvényes eljárásokban (felségsértési perekben) számolt le ellenfeivel.

Az erőszakos térítések során a reverzálisok „önkéntességét” hangoztató érvekben jogi megfogalmazás érvényesül: „*volenti enim non fit iniuria, et quod iure fit, iniuria fieri nequit*” (ami beleegyezéssel történik, az nem jogtalan, ha tehát jogosan történik, jogtalanság nem lehet). A per szövegében elsődleges a színlelés (*simulatio* mint uralkodói állameszmény), az államérdek hangoztatása. S a közcsendesség (*tranquillitas publicus*, analóg értelmezésben a *securitas*), amelynek megzavarói a rebelliós törekvések.

A Magyarországot (*regnum Hungariae*) fenyegető zendülésben (*rebellio moderna*) cinkostárs prédikátorok, tanítók a perbehívott vádlottak. S a vádpontok kimerítik a hűtlenségi perek (*notae perpetuae infidelitatis*) deliktumait. Ezen az örök hűtlenség bélyegének büntetését kell érteni, ami alól nincs kegyelem, ami alól a király sem ad feloldozást. Az értelmezést nehezíti, hogy közvetlenül a perre vonatkozó legmagasabb szintű döntés máig nem ismert. Ismert viszont az uralkodó 1671-ben megfogalmazott levele a megtorlásokról. (Szövegét közli történeti munkájában az erdélyi kancellár, Bethlen János). Levéltári források között található 1673 végéről olyan uralkodói rendelet (*mandatum*), amely szerint I. Lipót nem tartja a törvényekkel disszonánsnak a prédikátorok elűzését. A per terjeszkedése az ország valamennyi prédikátorára vonatkozó vádakká azonban bonyolult kapcsolatrendszert feltételez a központi kormányzat és annak magyarországi képviselői között. Ennek vizsgálata további kutatások feladata lehet.

A pert követően a korabeli politikai nyelvben megjelenik az uralkodói *virtus regalis*: I. Lipót a kereszténységet fenyegető összeesküvéstől mentette meg Európát. A nyilvánosság kezelésének a hatalom oldaláról példáját adta a Habsburg kormányzat taktikája nemcsak a Wesselényi-féle mozgalom felszámolása során, hanem ebben a perben is.

A hatalmi propaganda érveléseiben az uralkodó elleni lázadás, a rebellió miatti általános fenyegetettség hangsúlyozása már a megelőző évek során elfogadott volt, s kevésbé a vallási ellentétekre helyezte a hangsúlyt, sőt annak toleranciáját sugallta. Európa protestáns közvéleménye azonban a gályarabok elbeszélései alapján joggal vonta kétségbe a propagált vallási tolerancia megvalósulását. Ha eddig is voltak tiltakozások az uralkodó valláspolitikája ellen, úgy azok most már a nagy nyilvánosság előtt kaptak hangot. Mindenesetre tény, hogy a publicisztikai érvek a továbbiakban nem bizonyultak meggyőzőnek.

„Ki vagyok én?”

Dietrich Bonhoeffer életének és halálának jelentőségéről

A flossenbürgi koncentrációs táborban hatvan évvel ezelőtt, 1945 április 9-ének hajnalán történt kivégzés néhány évvel később már a világkeresztyénség kollektív emlékezetének nagy eseményei közé tartozott. Mindenütt megismerhették az utolsó napok történetét, láthatták a tábor SS orvosának emlékezésén keresztül a cellájában imádkozó és az akasztófa alá bátran lépő elítéltet, s hallhatták a Bell püspöknek üzent utolsó szavakat: „ez a vég - számomra az élet kezdete”. A gyilkos Harmadik Birodalom végnapjaiban végrehajtott halálos ítélet, amely ezt a szeretetre méltó fiatal embert elpusztította, igazi keresztyén vértanút teremtett, akire nagy szüksége volt a háború utáni évtizedek sokféleképpen összezavarodott és egyértelmű példákat nélkülöző korszakának.

Dietrich Bonhoeffer harminckilenc éves korában elszenvedett erőszakos halála visszamenőleg is fontossá és hitelessé tette a bitófáig vezető életutat. Hála egykori tanítványának, később bizalmas barátjának és unokaságórának, Eberhardt Bethge-nek, a világ páratlan részletességgel ismerhette meg Bonhoeffer életét és gondolatait. Három keresztyén nemzedék, míg harcolta a maga harcát és viaskodott a maga kérdéseivel, világosságot és erőforrást keresett és talált Bonhoeffer példájában a maga számára. Három teológus nemzedék kutatta odaadó munkával a varázsosán sokszínű bonhoefferi gondolatvilág belső összefüggéseit, és kereste a választ arra a kérdésre, hogy hogyan vezethetett Bonhoeffer teológiája azokhoz a személyes döntésekhez és vállalásokhoz, amelyek végül életének irányát és tartamát kijelölték. Ez az érdeklődés könyvtárnyi irodalmat hozott létre, Dietrich Bonhoeffert pedig a legtöbbet olvasott és a legtöbbet idézett huszadik századi teológusok egyikévé tette.

A problémává lett Bonhoeffer

Bonhoeffer gondolatainak ereje már teológus hallgató koromban megragadott, s amikor 1996-ban lehetőséget kaptam arra, hogy teológiai kutatást végezzek az angliai Durhami Egyetemen, minden figyelmemmel felé fordultam. A kutatás helyszíne és a doktori program igénye végül úgy formálta meg a feladatomban, hogy Bonhoeffer teológiája különféle angolszász recepcióinak összehasonlítására vállalkoztam, mégpedig úgy, hogy magyar evangélikus teológusként az angolszász recepciók jellegzetességeit majd a magyar Bonhoeffer-recepció jellegzetességeivel is összevetem. Ebben az irányválasztásban nagy szerepe volt első témavezetőmnek, a későbbi worchesteri anglikán püspök Peter Selby-nek, aki ragaszkodott ahhoz, hogy magyar kutatóként sajátosan magyar tapasztalataim is szerepet kapjanak a munkámban. A teológus egzisztencia számára, érvelt Selby, elengedhetetlen, hogy a saját személyes világára is reflektáljon, és csak ezen keresztül tud valóban értékes hozzájárulást adni a szélesebb teológiai közélet, jelen esetben az angol teológiai közélet számára.

Kutatásom első két éve ennek a feladatnak a jegyében telt. Míg sorban tanulmányoztam Bonhoeffer saját műveit, intenzíven olvastam azokat a kontextuális értelmezéseket is, amelyeket a három nemzedék brit, észak-amerikai és dél-afrikai teológusai írtak. Arra számítottam, hogy fel fogom fedezni azokat a brit, észak-amerikai és dél-afrikai sajátosságokat, amelyeket a magyar recepció sajátosságaival összevethetem. Várakozásaimmal szemben arra a felfedezésre jutottam, hogy a fenti kontextuális értelmezésekben alig-alig jelenik meg a kontextusok különbsége. A Bonhoeffer-kutatók mindenütt többé-kevésbé ugyanazokat a kérdéseket teszik fel, és ugyanazokat a válaszokat fogalmazzák meg. A tipikus Bonhoeffer-értelmező (mert természetesen kivételek mindenütt akadnak) nem a saját kontextusa elmélyült elemzése felől közelít Bonhoeffer örökségéhez, hanem Bonhoeffer életének és teológiájának uralkodó értelmezésétől indul el, az alapján teszi fel kérdéseit, és adja meg a válaszokat. Ezeknek a válaszoknak pedig van még egy közös tulajdonsága: hajlamosak arra, hogy — Bonhoefferre hivatkozva — súlyosan elmarasztalják az adott korszak és helyzet keresztyénységét. Hajlamosak arra, hogy a maguk egyházi-keresztyén környezetét vaknak, felelőtlennek, megalakuvónak és gyávának tüntessék fel, s annak jobbítása érdekében Bonhoeffer éleslátásával, felelősségtudatával és kompromisszumot nem tűrő bátorságával utköztessék. Az érzékeny és elmélyült elemző munka helyett így gyakran Bonhoeffer nevében hozott türelmetlen ítéletekkel találkozhat az olvasó, amelyek sem egy adott helyzet természetét, sem Bonhoeffer teológiai örökségének sajátosságait nem segítenek megérteni.

Ez a nem várt felfedezés késztetett végül arra, hogy doktori kutatásom más irányt vegyen, amiről az elkészült munka tanúskodik.¹

Az alábbi bekezdésekben ehhez a fordulóponthoz térek vissza, felidézem azokat a kérdéseket és megfogalmazom azokat a dilemmákat, amelyek akkor kimondatlanok maradtak.

Dietrich Bonhoeffer Eberhard Bethge életrajzában

Lássuk először, hogy ki az a Bonhoeffer, aki az olyan különböző környezetben született magyarázatokban megjelenik? A kép legfontosabb vonásai a következő elemekből állnak össze: páratlanul intelligens, művelt és munkabíró fiatalember, aki családjával együtt azok közé tartozott, akik a hitleri uralom veszélyeit — a legtöbb némettel szemben — kezdettől fogva felismerték, és annak kezdettől fogva ellenálltak. Teológiát tanult, lelkész lett, egyházi szolgálatba állt, de egyházával való kapcsolata soha nem volt felhőtlen: már 1933-ban csalódást okozott neki, hogy egyháza, a Hitvalló Egyház nem foglalt határozottan állást a zsidó származású keresztyéneket érintő diszkriminációval szemben. Ő maga viszont kész volt arra, hogy kockázatot vállaljon a náciizmus áldozataiért. Egy bezárkózásra hajlamos egyházban az ökumené szellemét, fokozódó nemzetközi feszültségek között az internacionalizmus eszméjét képviselte. Amikor már a világháború küszöbén titokban részt vállalt a Hitler elleni összeesküvés szervezésében, tudta, hogy ezt egyháza nem ér-

¹ Csepregi András, *Two Ways to Freedom: Christianity and Democracy in the Thought of István Bibó and Dietrich Bonhoeffer* (Acta Theologica Lutherana Budapestinensia, Vol. 2., Budapest, 2003.)

tené meg, s talán majd meg sem bocsátaná, de vállalta az elszigeteltséget. Fogsága idején szemére hányta egyházának, hogy a veszély idején csak saját magát mentette és nem állt az üldözöttek mellé, ő maga pedig egy szenvedésre kész, minden priviligiumáról lemondó egyház születésére várt. Elszigetelődött és mártírhalált halt ugyan, de szenvedése révén, másokkal szemben, jogot szerzett arra, hogy a megalukvást nem ismerő igazság képviselője legyen közöttünk.

Ez a vázlatos portré Eberhard Bethge Bonhoeffer-képének a lényege, s ez a kép a különböző helyzetekben megszólaló Bonhoeffer-magyarázatok közös nevezője. Az első részletesebb életrajzi konstrukciót Bethge 1961 januárjában adta elő a Chicago Theological Seminary által szervezett Aldin Tuthill Lectures keretében, „Dietrich Bonhoeffer életének és teológiájának kihívása” címmel. Bonhoeffer életútját három szakaszra osztja, *alapozás (1927-1933)*, *összpontosítás (1933-1940)*, és *fel szabadulás (1940-1945)* alcímekkel érzékelteti az életút szakaszainak összetartozását és irányát. Ugyanezek az életszakaszok más szempontból, folytatja Bethge, *dogmatikai, egzisztenciális és etikai* periódusnak, vagy *elméleti, lelképásztori és politikai* periódusnak is nevezhetők. Az első életszakaszban a tágabb családja számára otthonos és biztonságot nyújtó egyetemi környezetben fogalmazta meg azokat a teológiai gondolatokat, amelyek a keresztyénység elé nagyon magas mércét állítottak. A második szakasz határán a hitleri rendszer által érvényesített *numerus clausus* botránya állt, úgy döntött, hogy nem élhet tovább az egyetemi környezet által nyújtott előnyökkel, ha ezt mások a származásuk miatt elveszítik. Az üldözött Hitvalló Egyház már csak szószékre álló lelkészeként igyekezett megfelelni a korábban elméletben megfogalmazott magas igénynek. Végül pedig „Bonhoeffer kilépett a maga polgári és lutheránus hagyományának keretei közül, hogy megérkezzen az összeesküvők sötét és bizonytalan világába. Ezzel nemcsak kítaszítottá lett, hanem elveszítette szeretett Hitvalló Egyházának a lelki támogatását is, és teljes erkölcsi elszigeteltségbe került.”² Ennek bizonyosságául idézte Bethge Bonhoeffer első, a börtönből neki írt levelének egy részletét:

„Kezdetben az a kérdés is nyugtalanított, hogy valóban Krisztus ügye miatt okozok-e mindannyiótoknak ennyi szomorúságot; ám ezt a gondolatot mint kísértést csakhamar kivertem a fejemből, s arra a következtetésre jutottam: feladatom pontosan az, hogy ezt a határhelyzetet minden nehézségével együtt kiálljam. Ez egészen megvigasztalt, és mindmáig örülök neki.”³

Bethge számára döntő fontosságú volt, hogy Bonhoeffer Krisztus ügyeként élte meg a saját útját és döntéseit. Már az első életrajzi konstrukcióban utal a háború vége után hamar kialakult vitára. „A bonhoefferi kihívás értelme megragadásának a nehézsége Németországban mindjárt a háború után megmutatkozott. Az evangélikus egyház képviselői nem voltak hajlandók mártírnak tekinteni őt, amikor eljutottak arra a kínos felismerésre, hogy ez a bibliai teológus politikai összeesküvő volt, ugyanakkor buzgón nyomtatták és terjesztették eszhatologikus egyházas iratait a menekülttáborok lakóinak az egész ország területén.”⁴

² Eberhard Bethge, „The Challenge of Dietrich Bonhoeffer's Life and Theology”, in: Ronald Gregor Smith ed., *World Come of Age: A Symposium on Dietrich Bonhoeffer* (Collins, London, 1967) 25-26.

³ Dietrich Bonhoeffer, *Börtönlevelek* (Harmat, Budapest, 1999) 65.

⁴ Bethge, „The Challenge”, 24.

Bethge életrajzának hangsúlyait messzemenően meghatározza a kezdeti elutasítással folytatott vitája. Hangsúlyozza, hogy Bonhoeffer Krisztus követőjeként lett a politikai ellenállás részese. Hangsúlyozza, hogy csatlakozása az összeesküvőkhöz teológiailag is összhangban van a korábbi két korszak felismeréseivel. Végül pedig sejteti, hogy kora egyháza azért kérdőjelezte meg Bonhoeffer mártírúmánának valóságát, mert a nehéz időkben nem volt bátorsága ahhoz, hogy Bonhoefferhez hasonlóan kockázatos lépéseket tegyen, később pedig nem volt elég alázatos és becsületes ahhoz, hogy korábbi mulasztásait beismerje. Ugyanennek az írásnak a vége felé pedig Bethge félreérthetetlenül fogalmazza meg, hogy mi következik ebből az aszimmetriából:

„[A bibliai fogalmak] nem vallásos, hanem krisztológiai értelmezése [szerinti kereszténység] nem úgy evangelizál, mintha nem lennének határai, hanem elismeri és tiszteletben tartja a maga határait, amikor a bűn megfosztja szavainkat attól az erőtől, amely Jézusról tehetne tanúságot. Mi, mint a németországi keresztények mai nemzedéke, például elvesztettük annak jogát és képességét, hogy a zsidóknak a hitről beszéljünk. Nem evangelizálhatjuk őket. A nyugati kereszténység elveszítette azt a hatalmat, amivel a vasfüggöny mögött élő népeknek a hitről beszélhetne. Krisztus talán nem használja a mi nyugati kereszténységünket a mai formájában, hogy hirdessük őt. Csak annak a valakinek, aki Jézus szenvedésében részesül, szabad hirdetni a Jézus részvételéről szóló megújító ígét. (...) Maga Bonhoeffer névtelenül és csendben mutatott be istentiszteletet és helyettes cselekvést [a viláért], most pedig éppen ezért képes arra, hogy hangosan szóljon a világhoz”.⁵

Az ellenálló Bonhoeffer Bethge életrajzi koncepciójában

A háború utáni kritikára szóló válasz során tehát Bethge, hasonlóan más megítélőkhöz, Bonhoeffer védelme közben támadásba ment át, s normává, követendő példává tette megkérdőjelezett barátját. Az 1967-ben megjelent monumentális életrajzban már jóval részletesebben és árnyaltabban mondja el az ellenállásig vezető út körülményeit, de az értelmezés alapsémája és a történetből levonható következtetés változatlan marad. A németországi keresztények Hitlerrel szembeni ellenállása őt fokozatát különbözteti meg. Az első fokozat az egyszerű passzív ellenállásé. A második fokozat az egyházak által tanúsított nyílt ideológiai ellenállásé, ide tartozik például Martin Niemöller és Teophil Wurm püspök. A harmadik fokozat résztvevői már rendelkeztek bizonyos információkkal a készülődő összeesküvésről, köztük volt például Heinrich Grüber és Otto Dibelius szuperintendens. A negyedik fokozat ellenállói azok voltak, akik részt vettek a majdani sikeres ellenállást követő időszak részletes tervezésében, mint például Oskar Hammelsbeck és Helmut von Moltke. Az utolsó fokozat pedig az aktív konspirációt jelentette, ami Bethge megítélése szerint különösen nehéz volt az evangélikus egyház tagjainak, hiszen a lutheri tradíció ebben a lépésben semmiféle támaszt

⁵ Bethge, „The Challenge”, 81k.

nem jelentett számukra. Mindössze négy egyházi tisztviselő tette meg ezt a lépést, ők négyen viszont egy nagyon érdekes együttest alkotnak. Bonhoeffer mellett a Hitvalló Egyház jogásza, Friedrich Justus Perels tartozik közéjük, akit 1945. április 23-án, Klaus Bonhoefferrel és Rüdiger Schleicherrel — ő Bonhoeffer sógora és Bethge apósa — együtt végeztek ki. Eugen Gerstenmaier és Hans Schönfeld viszont ahhoz a környezethez tartoztak, amely a harmincas évek közepén együttműködésre törekedett a harmadik birodalommal. Többféle út vezetett tehát az „ötödik fokozathoz”, olyanok is megérkeztek oda, akik korábban nem csak nem járták Bonhoeffer útját, de még éles ellentétbe is kerültek vele az egyház helyzetének és szolgálatának megítélésében. Bethge tehát az ellenállás árnyalt és korrekt bemutatására törekedett a nagy életrajzban, az életrajzi koncepció viszont változatlan maradt: Bethge változatlanul az aktív konspirációt tartotta a különlegesen kockázatos vállalásnak.⁶

Nem kell itt elmondanom, hogy az események szintjén mit jelentett Bonhoeffer számára a konspirációban való részvétel, hiszen erről magyarul is részletesen olvashatunk. Számomra az a kérdés vált egyre jelentősebbé, hogy Bethge életrajzi koncepciója csupán a jóbarát apológiája-e, amit a Bonhoeffer halála után kialakult vitahelyzetben alakított ki, vagy pedig egyenesen magára Bonhoefferre megy vissza? Az életrajzban saját tárgyilagossági ítélete tükröződik-e, vagy pedig Dietrich Bonhoeffer énképe, amivel az életrajzíró azonosult, s amit a történet részleteivel kiegészített? Hajlok arra, hogy a második választ fogadjam el; ez a válasz pedig, véleményem szerint, kulcsot ad a Bonhoeffer-recepciók több problémájának megértéséhez.

Életrajz vagy önéletrajz?

Válaszomat két tételben fogalmazom meg. Első tételben szerint Bethge nagy Bonhoeffer életrajza bizonyos értelemben Bonhoeffer önéletrajza. Bonhoeffer kora fiatalságától kezdve szinte a halála napjáig rendszeresen és részletesen reflektált a saját életére, pontosan dokumentálta gondolatait, érzelmeit, a döntéseihez vezető utakat. Nyitott könyvvé tette életét — pontosabban azt, ahogyan ő maga értette a maga életét — szándéka szerint a szerettei számára, az egykori tanítvány és bizalmas, Eberhard Bethge pedig ezt tárta később a világ elé. Nem lehet kétségünk afelől, hogy Bethge mindent elmondott, amit Bonhoefferrel tudott, és afelől sem, hogy mindent egészen pontosan adott át. Bethge háború utáni életének adatai arról beszélnek, hogy egyetlen feladatot látott maga előtt, Bonhoeffer örökségének gondozását és továbbadását, s ebben a feladatban ő maga teljesen feloldódott: nem akart más lenni, mint tolmács, ablak, akin keresztül a világ minél jobban megismerheti azt a keresztyén testvért, aki lenyűgöző hatást gyakorolt rá.

Bethge életrajzi koncepciójának sarkpontjait ennél fogva Bonhoeffer önértelmezésének hangsúlyai jelölik ki. Három lényeges pontra mutatok rá. Korábban idéz-

⁶ Eberhard Bethge, Dietrich Bonhoeffer: Theologe, Christ, Zeitgenosse (Chr. Kaiser Verlag, München, 1967) 888-891. Az életrajz angol változatában: Dietrich Bonhoeffer: A Biography (Fortress Press, Minneapolis, 2000) 791-793.

tem már azt a levélrészletet, amiben Bonhoeffer megosztja barátjával kétségeit afelől, hogy valóban Krisztus ügye miatt került-e a börtönbe, s elmondja azt is, hogy a kétség mint kísértés, hamar elhagyta őt, s helyébe lépett a bizonyosság: Krisztus követőjeként járja különös útjait. Krisztus követésének értelmezése, másodsor, teológiai is jól azonosítható módon született meg Bonhoeffer önképében: ahogyan Krisztus, a *Stellvertreter*, a világerőteljes helyettes cselekvésben él, szenved, hal meg és támad fel, úgy az ő Krisztus-követő életét is a helyettes cselekvés igénye, kényszere és ígérete határozza meg. 1944 augusztusában így ír: „Jézus ‘csak másokért van’. A transzcendencia megtapasztalása: Jézus ‘másokért létele’. A mindenhatóság, a mindentudás, a mindenütt jelenvalóság forrása: az éntől való szabadság, a ‘másokért létele’ mindhaláláig. (...) Az egyház csak akkor egyház, ha másokért van.” S ugyanebben az írásában jelenik meg a legtisztább formában az önértelmezés harmadik hangsúlya: ebben a ‘másokért való létben’ egyedül hagyta őt egyháza: „Általában a Hitvalló Egyházban: kiállás az egyház ‘ügyéért’ stb., ám kevésbé személyes krisztushit. (...) Döntő mozzanat: az egyház védekező állást vett föl. Sehol sincs kockázatvállalás másokért.”⁷

A második és a harmadik hangsúlyt egy — remélt szabadulása után megírni tervezett — könyv vázlatából rekonstruáltam, olyan gondolatokból tehát, amit Bonhoeffer, ha tehette volna, bizonyára árnyalt és finomított volna. Nem is bírnák el önmagukban a bizonyítás terhét, ha nem olyan gondolatok jelennének meg bennük, amelyek szinte az egész Bonhoeffer-korpuszra jellemzőek. A *Stellvertretung*-motívum sokak szerint — és szerintem is — Bonhoeffer világnézetének, teológiájának és önértelmezésének a gerince.⁸ Az utolsó fennmaradt írások között szívbe markolóan illusztrálja ezt *Jónás* című költeménye.⁹ A ‘másokért létele’ motívummal párhuzamosan pedig folyamatosan jelen van a szemrehányás is, az egyház és a kereszténység felé, amely — Bonhoeffer szerint — nem teljesíti ezt a feladatot. Bethge életrajzi koncepciójának ez a sarkpontja tehát közvetlenül Bonhoeffer önértelmezésében gyökerezik: míg egyre többet vállaló „helyettesként” egyre keskenyebb utakon jár, a vállalni bátortalan egyház elmarad mellőle, hogy végül egyedül, támasz nélkül és elszigetelten kelljen elszenvednie vállalásainak keserű következményeit — ugyanúgy, mint egykor a Názáreti Jézusnak a keresztet.

Az események alternatív olvasata

Második tétel szerint viszont: Bethge nagy Bonhoeffer-életrajza több mint csupán Bonhoeffer önéletrajza. Bethge nem csak odaadó jóbarát, és semmiképpen nem teológiai vagy egyházpolitikai érdek propagandistája, aki pusztán használni akarja azt, hogy ismerte Bonhoeffert, hanem lelkiismeretes történész is. Az élet-

⁷ Bonhoeffer, *Börtönlevelek*, 181-182.

⁸ Részletesen foglalkozom ezzel könyvem következő fejezeteiben: „Vicarious Representative Action: The Origin of Bonhoeffer’s Understanding of Freedom” és „The Formation of Bonhoeffer’s Concept of Freedom on the Basis of the Theological and Social Understanding of Vicarious Representative Action”.

⁹ Bonhoeffer, *Börtönlevelek*, 193.

rajban elmond egy sor olyan dolgot is, amelyek nem csak nem támogatják az életrajzi koncepciót, de kifejezetten megkérdőjelezzik annak egyik vagy másik sarokpontját. Ennek a becsületes részletességgel elmondott történetnek az elemei annak az olvasónak a számára válhatnak beszédessé, aki kívül áll Bonhoeffer önértelmzésének mátrixán, nem azonosul tehát — sem önkéntelenül, sem vállaltan és tudatosan — azzal, ahogyan Bonhoeffer magát és egyházát megítéli. Mint a Bonhoeffer-kutatók harmadik nemzedékének egyik tagja ezt a kívülálló pozíciót éppen annak a sajátos vállalásnak köszönhetem, amely doktori munkám kezdetétől meghatározott: magyar teológusként olvastam Bonhoeffert. Egy idő után világossá vált számomra, hogy ha a legtöbb kutató által alkalmazott bonhoefferi-bethgei sémán belül maradok, akkor igazságtalanul kegyetlen ítéleteket kell megfogalmaznom a saját egyházam múltjával és jelenével kapcsolatban. Ezeket az ítéleteket ráadásul egy olyan, közvetlenül Bonhoeffer által meghatározott pozícióból kellett volna kimondanom, amelynek emberi-teológiai tartalma egyre kérdésesebbé vált számomra. A kívül kerülés sok olyan problémára rányitotta a szememet, amivel a tipikus Bonhoeffer-kutató nem foglalkozik. Itt és most egyetlen kérdést szeretnék körüljárni: vajon a bonhoefferi-bethgei koncepció az egyetlen lehetséges értelmezése-e Dietrich Bonhoeffer azon döntésének, hogy csatlakozik az aktív ellenálláshoz? Biztos-e, hogy a Hitvalló Egyház kudarcot vallott az ellenállás terén, és bátortalansága miatt nem lehetett-e többé a végső konzekvenciákat is vállalók támaszává? Biztos-e, továbbá, hogy ezzel a döntéssel Bonhoeffer nagyobb személyes kockázatot vállalt, mint azok, akik távol maradtak az aktív ellenállástól?

Válaszaimat főleg azoknak az információknak az alapján fogalmazom meg, amelyeket Bethge is a rendelkezésünkre bocsát. Ami az első kérdést illeti, nem felel a valóságot, hogy a német Hitvalló Egyház teljes kudarcot vallott volna az ellenállás terén. Ellenkezőleg, a Hitvalló Egyház Hitler Németországában az egyetlen olyan komoly szervezet volt, amely kezdettől fogva politikailag is számottevő ellenálló erőt képviselt. Hitler első központosítási kísérleteinek jó részét vissza kellett vonnia. A frontális támadással szétvert német Kommunista Párt 1935-ös külföldi kongresszusán a Hitvalló Egyházzal mint az ellenállás utolsó németországi bástyájáról beszélt. Hitler szorítása fokozatosan erősödött, s csak mikor legnagyobb diplomáciai sikereit elérte és minden oldalról biztonságban tudhatta magát (Anschluss, Ribbentrop-Molotov paktum, béketárgyalás Chamberlainnel), vált képessé arra, hogy a Hitvalló Egyházat térdre kényszerítse. Ettől kezdve a Hitvalló Egyház lelkészei börtönbe kerülhettek (Martin Niemöller, 1938), koncentrációs táborban agyonverhették őket (Paul Schneider, 1939), ennek ellenére viszont az egyház nyilvános irodát tartott fenn, amely zsidó származású németek külföldre juttatását szervezte (Heinrich Grubert, az iroda vezetőjét, akit Bethge az ellenállás harmadik fokozatának reprezentánsaként említ, 1940-ben zárták koncentrációs táborba). Hat évi nyílt ellenállásban felőrölve, 1939 után, háborús körülmények között, a Hitvalló Egyház már nem képviselt ellenálló erőt. Szervezetileg törvényen kívül került, lelkészeit harcoló alakulatok élén a Keleti Frontra küldték; Bonhoeffer százötven finkenvaldei tanítványa közül nyolcvanban a Keleti Fronton pusztultak el.

A második kérdésre adott válaszom kapcsolatos az elsővel: nem fedi a valóságot, hogy Bonhoeffer, míg egyháza a könnyebb ellenállás útját választotta, kész volt a nehezebb utat vállalni, s az elszigetelődés árán súlyosabb felelősséget magára venni. Bethge életrajzi koncepciója szerint Bonhoeffer a Hitler ellenes összeküvéshez való csatlakozással tette meg azt a lépést, amit egyháza nem vállalt volna, s ezzel vett magára nagyobb kockázatot s egyben nagyobb felelősséget is másoknál. Bonhoeffer döntésének viszont nem ez az egyetlen lehetséges olvasata. 1939 nyarán amerikai barátai (Reinhold Niebuhr, Paul Lehmann) segítségével és a Hitvalló Egyház megbízásával az Egyesült Államokba utazik, hogy ott a menekült németek lelkigondozásáért és az otthon-maradottakkal való kapcsolattartásáért legyen felelős. Az utazásnak sürgető oka van: bármelyik napon megérkezhet a katonai behívója. Az addigra térdre kényszerített Hitvalló Egyház lelkészeként vagy frontszolgálatot várta, vagy, ha akkori meggyőződése szerint megtagadja a katonai szolgálatot, azonnal börtönbe kerül. Ebből a szorult helyzetből segítette ki az amerikai meghívás. Amikor hat hét múlva mégis hazatér Németországba — s ennek lehetséges és összetett okait most nem részletezhetjük — ugyanez a dilemma várja. Ebben a helyzetben fogadja el sógora, Hans von Dohnányi hívását az Abwehr kötelékébe, s lesz kettős ügynök. 'Nyílt' életformája szerint az Abwehr alkalmazottja, aki kiterjedt külföldi kapcsolatai segítségével információkat gyűjt a náci Németország számára. Az alkalmazás nemcsak a katonai szolgálat alól mentesíti, hanem mint a titkosszolgálat munkatársa, megszabadul minden, korábban terhes rendőri zaklatástól is. 'Titkos' életformája szerint azokkal a magas rangú hivatalnokokkal és katonákkal kerül kapcsolatba, akik a legnagyobb titokban évek óta gyűjtik a Hitlerrel terhelő adatokat egy a háború végeztével majd lehetővé váló bírói tárgyalásra, s Bonhoeffer bekapcsolódásakor már a merénylet tervein is dolgoznak.

Az összeküvéshez való csatlakozás bethgei értelmezését ez az olvasat tehát két ponton egészíti ki és kérdőjelezi meg. Bonhoeffer döntése, míg természetesen kockázatos is volt, az adott pillanatban számára menedéket jelentett a 'front vagy börtön' alternatívájával szemben. Más szavakkal, az Abwehrhez való csatlakozás nem a Hitvalló Egyház által biztosított 'privilegiumról' való lemondást jelentette, amely akkor már nem létezett, ellenkezőleg, olyan hatékony védelem megragadását, amelyet akkor az Abwehren kívül semmilyen más szervezet nem biztosíthatott. Másodszor pedig: ez a lehetőség nem állt nyitva sem az átlagember, sem a Hitvalló Egyház többi lelkésze, tagja számára: Bonhoeffer sógora Bonhoeffert hívta meg, nem más. Hogy az átlagember számára, aki Hitlerrel szemben hasonlóan radikális lépésre szánta el magát, milyen lehetőség állt nyitva, azt jól példázza Georg Elser ács esete, akinek a bombája 1939. november 8-án egy müncheni sörözőben tartott náci gyűlésen robbant fel, miután a Führer elhagyta a helyiséget. Elsert azonnal elfogták, koncentrációs táborba került, és 1945. április 9-én végezték ki, ugyanazon a napon, mint Bonhoeffert. Nevére és történetére véletlenül bukkantam rá egy könyv jegyzetanyagában.¹⁰

¹⁰ Martin Chalmers trans. and ed., *I Shall Bear Witness: The Diaries of Victor Klemperer 1933-1941* (Weidenfeld & Nicolson, London, 1998) 467.

Az alternatív olvasat gyümölcsei

Az ellenálláshoz való csatlakozás melletti döntés tartalma és természete Bonhoeffer életének nem az egyetlen — és talán nem is a legfontosabb — kérdése. De ennek az egyetlen kérdésnek a tanulmányozása is rányithatja a szemünket egy olyan problémára, amellyel — keresztyénként és teológusként — sokat kell foglalkoznunk: a keresztyén önismeret problémájára. Fontos a „keresztyén” jelző, hiszen nem általában az önismeret mindenkit érintő problémájára gondolok, hanem arra, ami ezt a kérdést a keresztyén ember számára különösen is összetetté teszi. Keresztyénnek lenni legegyszerűbben Krisztus követését jelenti, értelemszerűen azt a Krisztust, akit a keresztyén ember ismer és maga előtt lát. A követésre való összpontosítás során gyakran megszólal az a kérdés, hogy jól ismerem-e Krisztust, akit követni vélek? Erre a kérdésre sem adunk könnyen választ, s joggal kérdezhajtuk meg azt is, hogy vajon Bonhoeffer a maga helyén maradéktalanul helyes választ adott-e. Ez a kérdés jelenthet önmagában is akkora terhet, hogy igazából meg sem fogalmazódhat a másik kérdés: ki vagyok én, aki követni próbálom Krisztust? Ezt a második kérdést sokféleképpen el is lehet nyomni, akár úgy is, hogy egyoldalúan csak Krisztus alakjára figyelek, s hozzá hasonlóvá igyekszem formálni azt a valakit, akiről nem is tudom igazán, hogy kicsoda. Úgy vélem, hogy Bonhoeffer ebben az egyoldalúságban szenvedett, a hűséges jóbarát, Eberhard Bethge pedig ezt az egyoldalúságot plántálta tovább, talán önkéntelenül, abban az életrajzi koncepcióban, ami három nemzedék számára felszínes diagnózisok és gyors, igaztalan ítéletek forrásává lehetett.

Az alternatív olvasat akkor teremhet számunkra gyümölcset, ha a kompromisszumot nem tűrő bátor és tévedhetetlen vértanú maszkja mögött felfedezzük a tépelődő, vergődő, időnként alig-alig látó és néha tévedő embertársat. Bonhoeffer írásai közül kevés ad erre alkalmat, s ezen kevesek egyike a tanulmányomnak címet adó híres vers, a *Ki vagyok én?*¹¹ Ezt a verset is olvashatjuk azzal az igénnyel, hogy a rendíthetetlen harcost keressük, aki végül Isten kezébe teszi az életét: „Tiéd vagyok én, Istenem!”, hogy újra csak a bonhoefferi-bethgei életrajzi koncepció egy bizonyítékát találjuk meg benne. De olvashatjuk úgy is, hogy komolyan vesszük a benne megszólaló kérdéseket, valódi kérdéseként, egy vergődő felebarát segélykiáltásaiként olvassuk őket, s átéljük azt, hogy ez a világszerte ismert keresztyén nem is annyira különbözik sokaktól és tőlünk, akik szintén ismerik ezeknek a kérdéseknek a belső feszültségét. Röviden: ebben az alternatív olvasatban Bonhoefferből, a már-már bálványá emelkedő példaképből, abból a szinte kultikus alakból, akinek a nevében és akire hivatkozva olyan nagy elégtétellel ki lehet osztani másokat, a felebarát lesz, aki velünk együtt botladozik a Krisztus követők távolról sem olyan egyértelmű útjain. Ezáltal nem kevesebb lesz, hanem több, társ, barát, akivé ő is lenni szeretett volna, de aminek az ízét — bizonyára éppen az Eberhard Bethgével való meghitt barátságban — éppen csak megízlelhette, amint erről *A barát* című versében vall:

¹¹ Bonhoeffer, *Börtönlevelek*, 165.

„Nem a nehéz talajból,
 ahol a vér, az eskü és a nem
 szent és hatalmas,
 ahol az áldott ősi rendet
 maga a föld őrzi,
 s megtorol minden
 botor törvénszegést;
 nem a föld nehéz talajából,
 hanem a lélek szabad tetszéséből,
 szabad kívánságából,
 mit nem eskü köt s nem törvény,
 abból adatik barát a barátnak.

(...)

Irigység nélkül akar helyeselni,
 elismerni,
 köszönetet mondani,
 örvendezni és biztatásra lelni
 a másik lélekben.

A szigorú mértéknek
 s a szigorú feddésnek
 mégis készséggel enged.
 Nem parancsokat, nem idegen tanok és törvények szigorát,
 de tanácsot,
 felszabadító, komoly jótanácsot
 vár az érett férfi
 a hűséges baráttól.

Közel, távol,
 jóban, rosszban,
 igaz segítője
 barát a barátnak
 szabadságában
 és emberségében.”¹²

Ennek a Bonhoeffernek az írásait lehet ma is nagy érdeklődéssel olvasni, döntéseinek, életének és halálának jelentőségén sok tanulságot levonva töprengeni, lehet vele nagyokat vitatkozni, gyakran nagyon egyet-nem-érteni, de lehet őt nagyon szeretni is, és lehet érte Isten iránt hálásnak lenni.

¹² Bonhoeffer, *Börtönlevelek*, 189-192.

Régi és új szolgálati ágak egyházunkban

Folyóiratunk 2003-as nyári számában megkíséreltünk egy kis áttekintést adni az egyházunkban folyó különleges lelkesítő szolgálatokról: a repülőtéri-, a börtön-, az iskola-, a tábori- és a kórházlelkesítő munkáról. Most egy régi-új és két egészen új szolgálati formát, mondhatnánk úgy is: missziói területet szeretnénk megismertetni olvasóinkkal. A sok évtizedes múlttra visszatekintő népfőiskolai mozgalmat, amely hosszú „szunnyadás” után most ismét megelevenedni látszik, és a Házas Hétfége meg az Alpha mozgalmat, amelyek újszerű formában próbálnak elérni és végső soron az egyházi közösségbe bevonni embereket.

A szerkesztő

Jankovits Béla

A népfőiskoláról

Szép emléké Pogány Frigyes professzor építészettörténeti egyetemi előadásain sokszor beszélt arról, hogy az épületeknek három alakító tényezője van: a kor, a hely, és az ember. Ám ez nemcsak az építészetről mondható el, hanem minden másról, így a népfőiskoláról is. De mielőtt a népfőiskola külföldi és magyar indulásáról szólnék, néhány meghatározást idéznék arról, hogy mi a népfőiskola és mi a feladata.

Mi a népfőiskola?

40-es évekbeli népfőiskolás: „Parasztnevelő intézet... Hivatása visszavezetni a parasztfiút Istenhez, és elindítani az életbe a szolgálat útján.”

Szabó Zoltán református teológiai tanár, a sárospataki népfőiskola egyik vezetője: „...alapvető követelmény, hogy a népfőiskola keresztyén, magyar és valóban „népfőiskola legyen...” (A népfőiskola) „ mindenből igyekszik valamit adni, ami a népi lelket gazdagító, a nemzeti egybetartozást tömörítő tényező, ami alkalmas arra, hogy a népfőiskolást saját lábára állítsa, s a népfőiskola után is továbbhaladásra indítsa.”

Egy mai meghatározás már eltér ettől: „A népfőiskola az egyes polgárok csoportjai, a helyi társadalom közössége által, felnőttek vagy felnőtt fiatalok részvételével önállóan szervezett közösségi és szabad művelődés. Benne a résztvevők igényei és érdekei érvényesülnek.”

Ezek után érdemes arra figyelni:

Mi a népfőiskola feladata?

Móricz Zsigmond így határozta meg: „Jobb polgárt, jobb hazafit, jobb embert nevelni, ez a népfőiskola célja.”

A katolikus *KALOT* mozgalom meghatározása: „Krisztusibb ember, műveltebb falu, életerős nép, önérzetes magyar.”

Evangelikusoktól három olyan definíciót idézek, melyek mindegyike közel áll hozzám. *Sztelho Gábor*, a nagytarcsai népfőiskola életre hívója így ír: „A népfőiskola áldott munkája: életre nevelés Jézus Krisztus által.”

Mády Zoltán „A népfőiskolai mozgalom útja” című alapvető írásában így fogalmaz: „A népfőiskolának minden más céltól elvonatkoztatva szolgáló, a keresztyénség és az illető nép értékeitől áthatott, a felelősségtől szorongatott lelkű, minden szempontból felkészült, vagy legalábbis felkészülésre képes embereket kell nevelnie.”

Veöreös Imre cikkében arról ír, hogy „A magyar parasztság csak egyedeiben és pedig az evangélium által újulhat meg.” „Ezért, csakis ezért: ...az evangélium döntő szerepének meglátásáért lesz egyházi feladattá a népfőiskolai munka.”

Mіндеgyik evangélikus szerzőnél látható, hogy a fő hangsúly az evangélium által megújult életen van, ebből következik a többi.

Egy mai meghatározás *Sz. Tótlí Jánostól*: „A népfőiskola nem megismerttet, hanem megismerni, gondolkodni tanít, ...nem az egyéni kiemelkedést szolgálja, hanem azt segíti, hogy a helyi patriotizmus fejlesztésével olyan gondolkodású fiatalok nevelődjenek, akik egész környezetük felemelkedéséért munkálkodó közösségi emberekké válnak.”

Gyökerei

Írásom elején említettem, hogy a kor-hely-ember hármassága mennyire meghatározó. Így van ez a népfőiskolai mozgalom indulásánál is.

A *hely*: Dánia. A *kor* a XIX. század, mely Dánia történetének egyik legsötétebb időszak volt: sorozatos vereségek követték egymást, melyet tetetözött az 1864. évi porosz-dán háború, melynek következtében elvesztették Schleswig-Holsteint. - Ebből a reménytelen helyzetből hozta fel a dán népet a népfőiskola. És itt lép be az *ember*: Nevelési programjának megfogalmazója *Grundvig* (1783-1872) evangélikus lelkész, későbbi püspök. Felismerte, hogy veszett háborúk utáni reménytelen helyzetben olyan hatékony nemzetnevelő intézményt kell létrehozni, amely mozgásba tudja hozni a dán népet. Látja azt is, hogy a népiség, a gyakorlatiasság és az életszerűség mellett van a nemzeti megújulásnak egy ezeknél fontosabb feltétele, a *lelki megújulás*.

Az első dán népfőiskolát *Christian Flor* alapította 1844-ben Röddingben, melyel főképp a dán öntudatot akarta ébreszteni és fenntartani.

A népfőiskola igazi megvalósítója azonban nem ő, hanem *Kristen Kold* (1816-70) volt, aki a jövő népfőiskolájára is a legmagasabb hatást gyakorolta. Azt hangsúlyozta, hogy „a népfőiskola feladata: megtanítani az ifjúságot az Istennek, a felebarátnak és a hazának a szeretetére.” Az ismeret megszerzését másodrendűnek tartotta, a lelki ébredést, megújulást látta a népfőiskola legfontosabb feladatának. A népfőiskolák első generációja az ő elképzeléseit követte a népfőiskolák szervezésében. A népfőiskola elsősorban nem tudást adott, hanem szellemi, lelki ébredésre, érettségre ösztönzött. Hogy ezt milyen fokon tette, álljon itt egy megállapítás *Björnsontól*: „A népfőiskola megtanította a dán parasztot elsőrendű vaját készíteni anélkül, hogy egy szót is szőtt volna a vajról.” Ezért lehetett Dánia az 1930-as években a „gazdag parasztok országa” (Boldizsár Iván). A népfőiskolának köszönhetően szabad, bátor, öntudatos polgárai lettek Dániának, kiknek fontos volt az a kérdés is: mi történik a dán néppel!

A magyar népfőiskolák múltja

Kezdetek:

A dán népfőiskolánkkal hazánkban először *Guttenberg Pál* foglalkozott 1892-ben tartott előadásában. Utána évtizedekig csak írásokban bukkan fel a népfőisko-

la gondolata, majd 1914-ben Bajaszentivánon alakul meg az első. A kitörő háború megakadályozta ennek a népfőiskolának a működését ugyanúgy, mint a Kecskemétre tervezett megindítását.

Az elvesztett világháború és a Trianon okozta sokkból éledezve indulnak meg a népfőiskolai próbálkozásaink, először 1922-ben Kecskeméten és Mezőkövesden. Ebből az időből főképp két népfőiskola érdemel említést. *Szekeres Bónis* plébános Csanakon (ma Győr-Ménfőcsanak) indított népfőiskolát. 300 órában foglalkoztak a fiatalokkal. A népfőiskolának könyvtára és törzsgyümölcsöse is volt. Szekeres Bónis Budapestre kerülésével a munka félbemaradt.

A másik említésre méltó népfőiskola *Sréter Ferenc* szandai földbirtkos, későbbi evangélikus lelkész nevéhez fűződik, aki 1925-ben létesítette birtokán. Három évig működött a téli három hónapban. Közismereti, gazdasági és hitbéli kérdéseket tárgyaltak, melynek célja az volt, hogy önmuvelődésre indítsa a hallgatókat.

Virágkor (1936-48)

Mindhárom történelmi egyház kivette részét ebben az időben a népfőiskolák szervezéséből. A *katolikusoknál* KALOT és KALÁSZ népfőiskolák alakultak, melyeken mintegy harmincezer fiatal fordult meg az idők folyamán

A *reformátusoknál* az első jelentős népfőiskola *Sárospatakon* alakult meg 1936-ban. Vezetői *Szabó Zoltán* és *Újszászy Kálmán* voltak. Sárospatakon jelképes faluban éltek a fiatalok, melynek neve: Szeretettfalva. Újságot is adtak ki *Kerékvágás* címen. 1948-ban szüntették meg a népfőiskolát. Hallgatói később is összejártak, nagy szerepük volt abban, hogy a népfőiskola gondolatát ébren tartották, és a 80-as években megindulhattak az újabb szerveződések.

Az *evangélikus* népfőiskolák közül a legjelentősebb a *nagytarcsai* volt, mely 1938. november 15-én indult. Érdekes a kezdet: 1937-ben 100 tagú finn lelkész-küldöttség járt hazánkban. Hiányolták, hogy nincs evangélikus népfőiskola. Hazaútjukban gyűjtést indítottak, majd otthon folytatták, ahova meghívták *Sztehlo Gábort* is, aki ekkor *Nagytarcsán* volt lelkész. E gyűjtés anyagi segítségével indulhatott meg a *nagytarcsai* öthónapos *bentlakásos* iskola 15 hallgatóval.

Jelképes falu-önkormányzata volt, melyben fontos a hallgatók öntevékenysége. Hetente változtak a tisztségviselők. A *gazda* volt a felelős a munkáért és a rendért, a *számadó* az anyagi ügyekkel törődött, valamint a bevásárlást intézte, két segédje a *kisbírók*.

Hét év alatt *Nagytarcsán* 185 fiatal fordult meg. Az épületek háborús pusztulása miatt 1945 után a munka *Fóton* folytatódott, ahol még két évfolyam tanult. Az itteni munkát is megtörte az 1948-as megszüntetés.

A *nagytarcsai* mellett az *orosházi* és a *gyenesdiási* népfőiskola munkája volt jelentősebb. De működött ezekben az években evangélikus (fiú)népfőiskola Békéscsabán, Fóton, Sopronban, Tordason és Tótkomlóson, valamint Nyíregyházán, ahol nem kimondottan evangélikus népfőiskola működött, de az ottani evangélikus gyülekezet támogatásával.

Evangélikus leány-népfőiskola működött *Celldömölkön*, *Farádon*, *Gyenesdiáson*, *Győrben*, a *Húvösvölgyben* (FÉBÉ), *Nagytarcsán*, *Orosházán*, *Sajókazán*, melyek közül a *húvösvölgyi* és *gyenesdiási* volt jelentősebb.

A népfőiskolák tanrendjében négy tantárgycsoport volt: keresztyénségünk, magyarságunk, a mindennapi élet dolgai, mezőgazdaságunk.

Veöreös Imre hangsúlyozza írásában, hogy az evangéliumé a döntő szerep, de a népfőiskolák „nem csupán hitébresztő alkalmak, nem gyülekezeti munkatársképzők, leány-népfőiskoláink nem diakonisszanevelő intézmények, hanem a magyar parasztságnak életre szóló iskolái és a magyar lélek megújulásának áldott hajlékai.” De nevelésben az evangélium és a magyarság dominált.

Az evangélikus népfőiskola zászlóvivői közül a teljesség igénye nélkül meg kell említenem Nagytarcsáról *Sztehlo Gábor* mellett *Csepregi Bélát*, a Dunántúlról pedig *Tekus Ottót* és *Veöreös Imrét*, valamint *Mády Zoltánt*, aki dániai útja után már a 20-as években felvetette a népfőiskolai gondolatot.

Mint az előbbieken említettem, 1948-ban hatalmi szóval megszüntették a népfőiskolákat, mert nem volt szükség hitre és öntudatra, közösségekben és nemzetben gondolkodásra, tartásra és méltóságra.

Itt szeretném megemlíteni, hogy amint a reformátusoknál, úgy nálunk is támogatták egyházunk vezetői a népfőiskola ügyét. Például *Kapi Béla* minden dunántúli népfőiskolán megjelent mind a megnyitás, mind a zárás alkalmával, és anyagilag is támogatta.

Ilyen lelki, szellemi és társadalmi légkörben fejlődött a népfőiskolai mozgalom 1945 előtt.

Hogy mit jelentettek az egyházak népfőiskolái ebben az időben? Álljon itt egy 1980-ban készített dolgozat néhány sora: „Az egyházak a két világháború között a korabeli társadalmi rendszer legitim kulturális szerveiként főszerepet játszanak népfőiskolák létrehozásában. Tudomásul kell venni, hogy az egyházak közvetett és végső eredményében pozitív szerepe nélkül a népfőiskolai mozgalom nem létezett volna és nem hozott volna létre történelmi érdemeket... Hiba lenne, ha azért, mert a magyar népfőiskolai mozgalomban az egyházak vitték a vezető szerepet, a mozgalmat negatívan értékelnénk.” (Lakatos László: A népfőiskolai mozgalom 1935-45) A népfőiskolai kalauz pedig így ír elismerően: „A magyar népfőiskolák megszületése és történelmi kifejlődése elsősorban a református, evangélikus és katolikus egyház XX. századi jeles képviselőinek kezdeményezéséhez és munkásságához kötődik.”

Újraéledés és újraindulás

A népfőiskolák 1948-as megszüntetése/betiltása után hosszú évtizedekig csak a volt népfőiskolások családi, baráti körben tartott összejövetelein tartották ébren a népfőiskola ügyét. 1982-83-ban végre valami megindult. A Hazafias Népfőiskola (van-e, ki még emlékszik rá?) támogatásával, a Népművelési Intézet bekapcsolódásával népfőiskolák, népfőiskolai tanfolyamok indultak. Közben, mivel az MSZMP ideológusainak nem tetszett, megkezdődött az akadályoztatás, az elmarasztalás. De ez már nem tudta visszaszorítani a népfőiskolai mozgalmat. 1987-88-ban már 60-70 tanfolyam indult. Hangsúlyos a *tanfolyam*, mert azóta is néhány kivételtől eltekintve ez a forma gyökerezett meg. Ezen kívül lehetséges még *bentlakásos* és *hétvégi bentlakásos* népfőiskola. Fél évszázaddal előbb a bentlakásos forma volt az általános, ma nagyon kevés ilyen népfőiskola indul a megváltozott életkörülmények miatt.

Mi, az egyház hol és hogyan találhatjuk meg helyünket a népfőiskolai mozgalomban? Jó lenne — ha lehetőség adódik rá —, hogy mindegyik egyházkerületben egy bentlakásos népfőiskola indulna. Ehhez szükség van — és ez az egyik legfontosabb tényező — a megfelelő épületek mellett karizmatikus személyekre, kik együtt lennének a hallgatókkal. Ami könnyebben kivitelezhető: minél több helyen indítani tanfolyamokat. Jelenleg nagyon kevés helyen találunk ilyeneket: Sárszentlőrincen és néha egy-két gyülekezetben. Tervezik Kiskőrösön és Szarvason. Itt szeretném megemlíteni, hogy nálunk, Kajárpécen ezen a télen már a 8. tanfolyamot tartjuk. Igaz, nem gyülekezetben belül, hanem a Kajárpécért Egyesület neve alatt, hogy a katolikusokat is megszólíthassuk. Talán nagyobb szükség van ma ezekre az alkalmakra, mint a múlt század közepén. Önfeladás, mély erkölcsi és értékválság, a magyarság teljes lelki leépültsége és bénultsága jellemző korunkra. Megmaradásunk múlhat rajta. Szükség van ránk: „...a történelmi egyházak ,templomfalakon kívüli’ aktív társadalmi szerepvállalásának jelentős továbbfejlesztése szükséges az ifjúság nevelése, a szociális gondolkodás, a társadalmi erkölcs és keresztyén szellemiség megerősítése terén. Az egyházak ezen modern szerepvállalása nélkül nincs társadalmi és nemzeti megújulás, de maguk az egyházak sem találják meg helyüket és szerepüket az elkövetkező időszakban.” - írja a Népfőiskolai Kalauz. *Ne késlekedjünk!*

Irodalom:

Fekete Zoltán: Tanítás a népfőiskolán

In: Evangélikus népfőiskolák évkönyve 1943-44. Orosháza, 1944.

(Harsányi István szerk.:) Népfőiskola tegnap, ma, holnap Bp. 1991.

(Horváth József szerk.:) Népfőiskolások a népfőiskoláról Orosháza, 1943.

(Hörcsik Richárd szerk.:) Emlékezés, értékelés, kitekintés Sárospatak, 1988.

Kovács Bálint: Protestáns népfőiskolai mozgalom Magyarországon Bp. 1994.

Mády Zoltán: A népfőiskolai mozgalom útja In: Népfőiskola Bp. 1942.

Népfőiskolai Kalauz Bp. 1998.

Szabó Zoltán: A keresztyén magyar népfőiskola elvi kérdései

In: Népfőiskola Bp. 1942.

Sztehlo Gábor: Népfőiskola

In: Evangélikus népfőiskolák évkönyve 1943-44. Orosháza, 1944.

Sz. Tóth János: A magyar műveltség esélyei Bp. 1993.

Sz. Tóth János: Írások a népfőiskoláról Bp. 1988.

Tekus Ottó: A Dunántúli Evangélikus Népfőiskolai Mozgalom története

In: Evangélikus Népfőiskolák évkönyve 1943-44. Orosháza, 1944.

Veöreös Imre: A népfőiskolai munkáról

Keresztyén Igazság 1942. nov.-dec. (Különlenyomat) Győr, 1942.

Kapi Béla születésének 125. évfordulójára megjelentek a püspök emlékiratai:

Lámpás az oltár számolyán.

A közel ezeroldalas kötetet Mirák Katalin szerkesztette.

A könyv budapesti bemutatója a kelenföldi gyülekezeti teremben

(Bocskai út 10.),

az OLBK március 31-én, csütörtökön du. 5 órakor tartandó együttlétén lesz.

Erre az alkalomra minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Bencze András és Tímea

A Házás Hétvége Lelkiségi Mozgalom házasságunk megújításáért

Öt évvel ezelőtt ismerkedtünk meg a Házás Hétvége Lelkiségi Mozgalommal. Római katolikus barátaink kerestek fel minket először telefonon, hogy szeretnének velünk beszélgetni. Mikor kérdeztük, miről, azt mondták, nem szeretnék ezt telefonon elmondani, inkább személyesen, csak legyünk otthon mind a ketten. No jó, mondtuk magunkban, ők is belekeveredtek valamelyik piramis alakú üzletláncba. Aztán kiderült, egészen másról van szó.

Két céllal hívtak bennünket a Hétvégére: azért, hogy a mi házasságunk is megerősödjék, s azért, hogy rajtunk keresztül az evangélikus közösségek is megismerhessék ezt a lehetőséget, hiszen világszerte a Házás Hétvége (Marriage Encounter) megtalálható a protestáns gyülekezetekben is. Nagyon készültünk a hétvégére. Bár nem értettük, hogy a mi házasságunknak miért kellene megerősödni, hiszen elég kiegyensúlyozottan élünk, igyekszünk dolgainkat megbeszélni egymással. Arra készültünk inkább, hogy azon a hétvégén majd mi elmondjuk a többieknek, mitől is jó egy házasság. Csalódnunk kellett. A hétvége alatt összesen kétszer szólaltunk meg a többiek előtt — kettesben viszont annál többet beszélgettünk.

Arra készültünk, hogy majd jól ki kell szűrni a házasságról szóló katolikus tévhitásokat, s aztán talán marad valami mondanivaló még a számunkra. Csalódnunk kellett, hiszen elmélet helyett étellel telt gondolatokat, személyes példákat kaptunk azoktól a pároktól és attól a paptól, akik vezették az alkalmat.

Voltak párok, akik szinte a föld felett jártak a két és fél nap végén. Teljesen felfrissült szerelmük, felfedezték egymásban az addig elrejtett értékeket. Mi nem éltük át ezt a szárnyalást, most visszanezve mégis azt mondjuk, döntő változást hozott életünkben ez a hétvége, amelyet azóta több is követett. A döntő változást talán úgy fogalmazhatnánk meg röviden: észrevettük, hogy a házasságot teremtő Istennek van hatalma arra, hogy a mi jó házasságunkat is még jobbá tegye, ahogyan a kánai menyegzőn Jézus a jó bor után még jobbat tudott az ünnepi asztalra teríteni.

Szívesen megosztjuk a kedves Olvasókkal, mi minden ragadott meg a Házás Hétvége Mozgalomban:

- Meghívást kaptunk. Nem önként jelentkezünk, hanem átéltük, amit a tanítványok Jézusnál: „Nem ti választottatok engem.” Nem véletlenül kerültünk ebbe a közösségbe, hanem a „tanítványokon” keresztül Jézustól kaptuk a hívást.
- Megragadott az az elkötelezettség, amellyel értünk fáradoztak. A három házaspár és a pap mellett — akik a hétvégét tartották — folyamatosan jelen voltak házaspárok, akik felszolgáltak, süteménnyel és innivalóval kínáltak, akik minden kívánságunkat figyelték. Végül azt is megtudtuk, hogy országszerte, sőt világszerte hány és hány házaspár és csoport hordozott minket imádságban. A hétvége alatt minden órában volt, aki ránk gondolt Isten előtti csendjében.
- Örömet jelentett a szabadság, hogy az első hétvégét követően mindenki maga dönthette el a folytatást, hogy bekapcsolódik-e valamelyik kis cso-

portba, részt vesz-e a további rendezvényeken vagy nem. Emellett azonban mindenkit számon tartanak, s a nagyobb rendezvényekre még az elmaradókat is hívogatják. Megvalósul az, amit gyülekezeteinkben is igyekszünk megélni: a missziói elkötelezettségű népegyház.

- Első alkalommal még nem látszódtott, de az évek múlásával egyre inkább figyelmet érdemel, ahogyan ennek a viszonylag nagy szervezetnek belső élete zajlik. (A Kárpát-medencében több mint 2000 házaspár vett már benne részt az elmúlt 20 évben, háromszáz szolgáló párja és mintegy ötven papja van.) Itt is vannak különböző feladatok és tisztségek, természetesen súrlódások is, az ellentéteket azonban nagy szeretettel és figyelmes fegyelemmel igyeksenek áthidalni. Fontos, hogy minden tag és tisztségviselő ellenszolgáltatás nélkül, saját szabadidejének rovására végzi feladatát.

Öt évvel ezelőtt kapcsolódtunk bele a Házás Hétvége Lelkiségi Mozgalomba. Két céllal hívtak bennünket. Örömmel mondhatjuk, mindkét cél megvalósult. Házasságunk napról napra megújulni képes, s a Házás Hétvége már evangélikus keretek közé is megérkezhetett. Az elmúlt év októberében a Nyugati (Dunántúli) Egyházkerület valamint a Győr-soproni és a Fejér-komáromi Egyházmegye támogatásával Révfülöpnön zajlott az első evangélikus szervezésű hétvége, amelyen 16 pár vett részt. Reménységünk szerint minden évben egy alkalmat tudunk tartani ebben az egyházkerületben, s már kilátásban van — református testvérek aktivitásával — újabb lehetőségek kialakítása is.

Végül essék szó arról, hogy kiket hívunk, kiknek ajánljuk a Házás Hétvégét.

— Azokat hívjuk, akik már nem fiatal házások. Ez az alkalom igazán azokat ragadja meg, akiknél a rózsaszín köd már felszívódott, akiknek a hétköznapi szűrője bevonta szerelmüket, ahol van már mit leporolni az első szerelemről.

— Azokat hívjuk, akiknek működik a házasságuk. Ez nem békéltető konferencia, nem válófélben lévőket hívunk. De hívjuk azokat, akik még nem mondtak le álmaikról, és szeretnének tenni valamit házasságukért.

— Azokat hívjuk, akiknek egyházi esküvőjük volt, akik talán nem tartoznak a gyülekezethez, de elfogadják, hogy a szervező egyház rendje szerinti istentiszteletek folynak, s hogy a házassággal kapcsolatban Isten rendjét keressük.

— Azokat hívjuk, akik házasságukért akarnak valamit tenni. Nem hitmélyítő konferenciára, nem csendesnapra vagy lelki gyakorlatra kaptunk meghívást — bár hisszük és tapasztaljuk, hogy hitünk is sokat érlelődik közben —, hanem arra, hogy a házasság Istentől kapott rendjét végiggondoljuk, s megtanuljuk élni.

Ha valakit érdekel ez a közösség, bővebben megismerkedhet vele akár Székesfehérváron (Bencze Andrásék), akár Győrött (Szabó Györgyék). Egyelőre ez a két hely, ahol evangélikus közösség működik.

Sándor Frigyes

Röviden az alpháról

Tizenhét év lelkészi szolgálat áll már a hátam mögött. Fiatalabb kollégák azt mondják talán – „hú, de sok”. Idősebb testvéreim esetleg – „ez még az út eleje.” Egyet viszont mondhatok: Sok vívódás belefért már ebbe az eltelt néhány évbe, és megtapasztalása annak, hogy az egész lelkészi szolgálat csak Isten kegyelméből áll és működik.

Az egyik nagy vívódásom az volt: Mit lehetne kezdeni azokkal az emberekkel, akik egy-egy alkalommal kerülnek a lelkész közelébe? Beszélni nekik azonnal Jézusról? Esetleg csak jól elcsevegni, talán így újra visszajön? Hogyan kellene megszólítani azokat, akik csak egy kazuálé kapcsán jönnek a lelkészi hivatalba? Akik úgymond rendelni jönnek, mint a vendég az étterembe. Három éve indult mellettünk egyházunk egyik középiskolája, közel 730 diákkal. Őket is meg kellene szólítani. Szóval mind olyan feladatok, melyeket, ha őszinték vagyunk, nem kerülhetünk ki.

Úgy gondolom, legtöbbünk problémája nem az, hogy mit mondjunk. Az megvan, nekünk naponkénti kenyerünk. A gond, hogyan adjam azt, ami nekem drága, annak, akinek a füle másra van beállítva, akinek a szeme máson tájékozódik? Hogyan adjam tovább azt, amiről meg vagyok győződve, hogy nélküle nem lehet élni, annak, aki csak legyint rá. Néha akár el is csüggedhetünk, ha körülnézünk magunk körül. Tiltakozzunk? Petíciót fogalmazzunk? Hogyan lehetne ezen a beteg világon segíteni, hiszen ebben mi is benne vagyunk és szenvedjük. Egyszerűen fogadjuk el, zárkózzunk be? Vagy várjuk Isten ítéletét?

Rádöbentem: ettől nemcsak én szenvedek, hanem az is, aki nem akar meghallgatni. Valahogy úgy, ahogy a fiatalok által kedvelt együttes, a Tankcsapda egyik énekszövege mondja:

*Mikor Clinton beül a Lincolnba, mintha valakit titkolna,
Arca itt van előttem, álmomban már megöltem.
De te semmit nem csinálsz, neked jó a McDonalds.
Neked jó a Coca Cola, te ugyanúgy tehetsz róla,
Hogy átverték a reklámmal, azzal az „amerikai lekvárral”,
Azzal a műanyag étellel, ahol oly sok ember tévedt el.*

Vagyis van, aki tudja, hol a baj, van, aki nem akarja tudni, és van, aki nem tudja, csak érzi. A legnehezebb annak, aki tudja, főleg, ha még a megoldást is látja, csak senki sem figyel rá. Úgy érzem, ilyenek vagyunk mi, lelképásztorok, ettől szenvedünk.

El kellene mondani úgy, hogy legalább meghallgassák. Ha Jézusra nézünk, akkor tudjuk: szavára tömegek mozdultak meg, bár sokan nem azt kapták, amit gondoltak, hanem azt, amire valóban szükségük volt vagy legalábbis szükségük lett volna. Volt, aki újjászületett, volt, aki „feszítsd meg”-et kiáltott, volt, aki egyszerűen hátat fordított. Egyet nem lehet mondani: Jézus élete hatástalan volt. Feltáma-

dásával megváltozott az egész világ. Az első három század alatt a keresztyénség átjárta az egész akkori világot. Ma meg mintha az ellenkezője történe. Ugye, azt hisszük: nem Isten hatalma lett kisebb? Akkor valamit talán újra kellene kérdezni Tőle: „Uram, mit rontottam el, mit kellene másként, és hogyan?” Az én életembe ekkor jött ezzel a missziói modellel való találkozás.

Mi az Alpha?

Az Alpha egy missziói modell a sok közül. Én úgy vettem Istentől, nekem ezt kell csinálni, testvéremnek talán egy másikat, de azért érdemes egymásra figyel-nünk. Az Alphának semmi köze az Agykontrollhoz. Ez a bibliai alpha szóra asszo-ciál, a kezdetre. A keresztyénség 15 alaptanítását tartalmazza, azokat, melyekben minden keresztyén felekezet egyetért. Ezért lehet bármely közösségben alkalmaz-ni. Végezheti evangélikus, katolikus, baptista, ugyanis azok a teológiai sajátossá-gok melyek egymástól elválasztanak, hiányoznak belőle, például a gyermekke-resztség kérdése nem kerül elő. A keresztségéről szó van, de a módját ki-ki saját hitbéli meggyőződésének megfelelően kiegészítheti. Ezt célszerű a 16. alkalomra hagyni vagy a következőkre. Gondolom ebből is érzékelhető, a 15 alkalom csak a kezdet. A 16.-tól levő alkalmakat mi elneveztük Bétának.

Kiknek szól?

- A Annak, aki többet akar tudni a keresztyénségről
- L Lehetőség a tanulásra és a nevetésre
- P Paprikás csirke, pizza, pite
- H Hozzájárulni egymás építéséhez
- A Akármit kérdezhetsz

Azaz ateistáknak, keresőknek, hitben megerősödni vágyóknak, azoknak, akik később kapcsolódtak be egy gyülekezetbe és nincs alapjuk, egyszerűen mindenki-nek.

Hogyan szólítsunk meg embereket és kiket?

A legcélszerűbb az első Alpha kurzust a gyülekezeten belül elindítani. Jó lehe-tőség egy-egy családlátogatáskor hívogatni, vagy keresztelés, házasságkötés, te-metés bejelentése kapcsán felajánlani lehetőségként az embereknek. El szoktam kérni a hozzám jövőktől az adataikat. Elmondom nekik, hogy ez semmilyen elkö-telezést nem jelent. Ha teheti, jöjjön el, és ha nem tetszik, nem fogjuk zavarni. Fon-tos, hogy érezze, hogy nem vagyunk erőszakosak. Ez nem egy szokványos egyhá-zi alkalom, inkább egy baráti beszélgetés, egy vacsorával egybekötve. Tapasztalatom, hogy a jelentkezők fele eljön, és ezeknek kb. 80-90%-a az első két alkalom után itt is marad. Ez nálunk azt jelentette, hogy száz megszólítottból negyven elvégezte a tanfolyamot, és ezek közül egy sem maradt érintetlen az evangéliumtól, sőt azt követően nagy részük aktívan épült be a gyülekezetbe. A körlevél is jó lehetőség a meghívásra.

Az Alphán szeretettel látunk mindenkit felekezettől függetlenül. Ugyanis egyik ember hívja a másikat a következő kurzusra. Olyanokat, akik neki barátai. A 15. alkalom egy záró ünnepi vacsora, ahová kérjük, hozzák el barátaikat. Itt lépi át

az Alpha a gyülekezeti határokat és lép ki a gyülekezeten kívülre. Jönnek ateisták, más vallásúak, sehová nem tartozók. Fontos, Krisztushoz kössük őket és ne a felekezetünkhöz, ez csak másodlagos szempont.

Miről tanítunk?

Az élet nagy kérdéseiről:

1. Keresztység: unalmas, hazug és elavult?
2. Ki ez a Jézus?
3. Miért halt meg Jézus?
4. Hogyan lehetek biztos a hitemben?
5. Miért és hogyan olvassam a Bibliát?
6. Miért és hogyan imádkozzak?
7. Kicsoda a Szentlélek?
8. Mit tesz a Szentlélek?
9. Hogyan telhetek be Szentlélekkel?
10. Hogyan tudok ellenállni a gonosznak?
11. Hogyan vezet minket Isten?
12. Miért és hogyan beszéljünk másoknak Jézusról?
13. Isten ma is gyógyít?
14. Az egyházzól
15. Hogyan hozhatom ki a legtöbbet az életemből?

Egy átlagos este

Mind a 15 estén van vacsora, aminek az a célja, hogy miközben vacsoráznak, az alatt barátságok kötődjenek. Eleinte a vacsora és a jó beszélgetés hoz el sokakat, ebben a döntő változás az 5.-6. hét után érzékelhető. Ezt követően már MÁS-ért jönnek. Adományokat a vacsorára, mi ettől kezdve gyűjtöttünk. Elárulom, nem volt veszteséges befektetés, még anyagilag sem. Bár meggazdagodni sem tudott belőle a gyülekezet. Mindenképpen nyerünk Istennek és később a látható gyülekezetnek is. Az előkészület, bevásárlás, főzés rengeteg időt emészt fel, nem beszélve a készülésekről. Ez nem olyan „recept”, amiért nem kell megdolgozni, de nagyon megéri.

Mi kedden illetve csütörtöki napokon tartottunk eddig ilyen sorozatot. 17-20 óráig. Az időpontokat pontosan kell betartani.

16.15	<i>Imádság és előkészületek</i>
17.00	Vacsora
17.40	Köszöntés, hirdetés, információk
17.50	Éneklés
18.00	Előadás
18.45	Szünet (kávé, tea, süti..)
19.00	Kiscsoportos beszélgetés
19.45	Befejezés
20.00	<i>Lelkipásztori beszélgetések (általában még egy - két óra)</i>

Az előadások anyaga írott illetve videó formában is elérhető. A résztvevőknek gyertyafüzetet adunk, ami a témák vázlatát tartalmazza.

Mi történik az Alphán?

Ami nem történhet:

Lelki erőszak vagy presszió gyakorlása.

Ami történik:

Először valaki meghívja, és eljön a barátjával egy vacsorára, egy jó beszélgetésre. Barátságok alakulnak ki, őt a közösség elfogadja, egyszerűen jól érzi magát. Közben mindig van egy téma, amelyen keresztül Isten szépen nyitogatja a lelkét. Megismeri a keresztyénség alapjait és hogy kicsoda Isten. A Szentlélek témája kapcsán találkozásra hívjuk Istennel. Átéli Isten ma is cselekvő hatalmát, megtérés, újjászületés, lelki ajándékok. Isten hatalmasan elkezd dolgozni az életében, a barátából testvérek lesznek. Rányílik a szeme arra, hogyan lehet boldognak lenni, és azzá is lesz. Rendeződik az élete és kapcsolatai. Ezt el akarja mondani másoknak, és meg is teszi, és indul a következő Alpha kurzus. Részükre az Alpha kurzus véget ér, és Béta lesz belőle, ahol vacsora helyett szeretetvendégség jellegű kínálás van. Aki befejezte az Alphát, az a következőn segítő lehet. Később elkezdünk egy továbbképzést ezeknek a testvéreknek, akik belső indíttatást kaptak arra, hogy ők is szolgálatot végezzenek. Azaz mindjárt feladatot is kap a gyülekezetben.

Amiben új:

Sok történetet olvasunk arról, hogy Jézus asztalközösséget vállalt a bűnösökkel. Látszólag jelentéktelennek tűnő mellékes esemény. Az asztalközösség remek alkalom arra, hogy mindarról beszélgessenek az emberek, ami velük történt egy hét alatt. Ebből barátság születik, ami elhozza akkor is, ha egyébként nem jönne el. Lehet eleinte egy ingyen vacsoráért, egy érdekes beszélgetésért jön, azért mert valaki meghallgatja, egyszerűen: itt szeretik. Az Isten szeretetének határtalan ereje van. Az újjászületés után a barátokból testvérek lesznek, és azonnal van közösség, nem kell keresni, hogy hová integrálhatnám be. Óriási jézusi „ötlet”. Ezt szolgálja a látszólag értelmetlen vacsorai közösség.

A másik újdonság, hogy sok esetben gyülekezetbe járó testvéreink úgy ülnek a templom padjaiban, mint akik néhány perc késéssel érnek be a moziba, és csak az elejéről maradtak le. Egy kriminél „csak” azt nem látták, ki kit lőtt le, ki volt az áldozat, ki a tettes. Aztán az egész filmből alig értenek valamit, s ha meg akarják érteni, akkor a mellettük ülőt kell kérdezniük. Sajnos, ha sokan elkéstek, akkor felesleges kérdezni, mivel csupán az válik világossá, hogy elkéstünk, ő is meg én is. A gyülekezeti hitoktatáson sokan részt vettek, de akkor nem érdekelte őket és nem is értették, miről beszélt a pap bácsi. Jó esetben csak a szerető tekintete maradt meg. Amikor évek múltán ezt a szeretetet újra keresi, akkor meg, kellemetlen olyanokról beszélni, mint imádság, Isten, Szentháromság, keresztség, stb. Mi elkészek is feltételezzük, ezt minden gyülekezeti tag ismeri. Több Alpha kurzus után elmondhatom, rosszul feltételezzük. Az Alpha ezt pótolja szinte észrevétlenül.

A harmadik fontos dolog: különösen számol Isten jelenlétével, és épít a Szentlélek munkájára. Az Atyáról még csak tudják, hogy Teremtő, Jézusról ismerik a kárácsnyói történet részleteit, talán még a húsvétról is tudnak valamit, de hogy ki a Szentlélek és mit tesz, arról csak ködfelhő található a fejekben. Mi evangélikusok pedig Lutherrel valljuk, Jézus nem földi helytartót adott nekünk, hanem elküldte

a Szentlelkét, akin keresztül köztünk van. Mivel sok kis szekta „kisajátította” a Szentlélek személyét és rengeteg a tévtanítás, ezért jobb is kerülni ezt a témát. Talán jobban félünk tőle mint kellene, sőt nélküle nincs is élet a gyülekezetben. Az első gyülekezet is a Lélek hatására lett gyülekezet, nélküle csak csoport, félénk lelkűek csapat lett volna. Ma sincs ez másként. Isten Lelke nélkül ma sincs gyülekezet. Csodálatos megtapasztalni és látni, amint emberek életét átforgalmazza, újjászüli. Az így új életet nyert testvérek azonnal tenni akarnak, mert Isten munkálkodik általuk. A lelkész feladata a bábáskodás, a pásztorolás, a segítség az új élet első lépéseinél, és mint Isten emberének: a gyülekezet vezetése. Ezek az emberek nem a lelkésztől várnak mindent, hanem ők is tenni akarnak. Ez nem jelenti azt, hogy a mi gyülekezeteinkben eddig nem működött volna a Lélek, csak azt, hogy van még mit tanulnunk Isten Lelkének a működéséről. Leginkább mindezt a vezetése alatt lehet megtanulni. Olyan csodákat lehet megtapasztalni, amit csak átélni és érte hálat adni lehet.

Az Alpha nem új, ha a mondanivalót figyeljük, inkább sok elfelejtett, nem gyakorolt, meg nem értett üzenet talán mai modern alkalmazása a gyakorlatban.

Mi sok örömet találtunk ebben a missziói formában és bátorítok másokat is ennek a kipróbálására.

Boleratzky Lóránd

Szathmáry Béla Magyar egyházjoga

A múltban az egyetemek jogi karain igen széleskörű egyházjogi képzés folyt. A budapesti, a pécsi és a szegedi egyetemen elsősorban a katolikus, a debreceni egyetemen pedig a protestáns egyházjog állt az oktatás középpontjában. A három jogakadémián általában a fenntartó egyházi hatóság jogrendszerét oktatták.

A totalitárius rendszert megvalósító kommunista diktatúra 1951-ben az egyházjog egyetemi oktatását megszüntette. A jogakadémiákon már nem kellett, mert ezeket 1949-ben már felszámolták. A közel fél évszázados diktatúra az egyházjognak még az emlékét is lemosta. Ez alatt az idő alatt egyetlen egyházjogi szakkönyv nem jelent meg.

Sajnos a rendszerváltozás sem hozta vissza az állami jogi karokon a kötelező egyházjogi tanszékeket és oktatást, legfeljebb speciális kollégiumokon keresztül. Az időközben megalakult római katolikus és református egyetemeken, illetve a Kánonjogi Intézetben folyik szélesebb alapokon egyházjogi oktatás, némelyik állami egyetemen pedig állami egyházjogi kollégium. Az evangélikus egyházjogi képzésre csak az Evangélikus Hittudományi Egyetemen van jelenleg lehetőség.

Az egyházjog tudományának a művelésére ma is elengedhetetlenül szükség van. Bár az egyházjog aktuális jognak tekinthető, sajnos szinte *ius pontificium*,

amelyben csak nagyon kevés ember ismeri ki magát. Az egyházjog ismeretére különösképpen a protestáns egyházaknak van nagy szükségük, mivel a zsinati munka, az egyházi bírászkodás, de maga a közigazgatás is nagyrészt jogászai tevékenység, amelyhez szaktudás kell. A gyakorlat sajnos azt mutatja, hogy ezeken a területeken egyházjogilag többnyire járatlan személyek tevékenykednek, és munkájuk ezért gyakran megkérdőjelezhető.

Az egyházjog széleskörű ismerete ökumenikus szempontból is fontos, mert annak ismerete hozzájárul a felekezeti közti merevségek feloldásához, és ápolja az összekötő kapcsolatokat: a magasabb lelki egységet szolgálja.

Szathmáry Béla most megjelent kitűnő Magyar egyházjoga¹ biztató reménységként világít az egyházjog szikkadt területén, és arra mutat, hogy megtört a jég. Erre nagy szükség van gyakorlati szempontból is, mert sokan úgy akarják az állam semlegességét értelmezni, hogy az végső soron „*feindliche Trennung*”, ellenséges szellemű elválasztás legyen, az egyházak teljes kikapcsolását jelentse a társadalom életéből, úgy, amint az Franciaországban történt.

A könyv egyedülálló alkotás. Nagy érdeme, hogy a történeti egyházak egyházjoga mellett elénk tárja a zsidó vallásfelekezet jogát is. Az általános fogalmak tisztázása után (7-109) megismertet bennünket a Magyarországi Református Egyház (109-269), a Katolikus Egyház szervezetével és működésével (269-295), az Orthodox Egyház egyházjogi rendszerével (295-305), a Magyarországi Evangélikus Egyházzal (305-379) és a zsidó joggal (379-471), mellékletként pedig a héber bibliát és forrásait mutatja be (473-479).

Magyar jogterületen ilyen átfogó, több egyház jogrendszerét bemutató munka eddig még nem jelent meg. Német területen is csak főleg a XVIII. században.²

A szerző munkája — ha az egyház fogalmát az 1990. évi IV. törvénynek megfelelően kiterjesztő értelemben használjuk — nem fedti le valamennyi egyház jogrendszerét, így például az unitárius vagy baptista és egyéb egyházakkal nem foglalkozik. Eltekintve attól, hogy ezeknek a kisebb lélekszámú egyházaknak a jogrendszerét viszonylag kevés személy használja, nem zárható ki, hogy ezeknek a közzétételére később sor kerülhet.

Szerző az egyházjog általános fogalmait *apparatus criticussal* vizsgálja, megállapításai tárgyilagosak, és nagyban hozzájárulnak a fogalmak helyes értelmének a kialakításához. Fejtegetései igen alaposak, sokoldalúak, adatai megbízhatóak, precízek.

Jelen ismertetés keretei között nem vállalkozhatom arra, hogy mindegyik egyház jogrendszeréről véleményt nyilvánítsak, csupán a két protestáns egyházra vonatkozó szabályokból emelnék ki néhányat, összehasonlítva egymással.

Szerző helyesen állapítja meg, hogy a Magyarországi Református Egyház jogszabályai nem állapítják meg az egyháztagságot keletkeztető jogi aktust.

A zsinat nem követi a jogszabályok elfogadásánál a 2/3-os többségi elvet, hanem figyelemmel volt az angol Dicey alkotmányjogász álláspontjára³, aki szerint helytelen különbséget tenni alkotmányi, tehát elsőrendűen fontos és „közönséges” törvény között, mert egyforma következmények fűződnek mind a kettőhöz

¹ Szathmáry Béla: Magyar egyházjog - Budapest, Századvég kiadó, 2004.

² Például Richter Aemilius Ludvig: Lehrbuch des katholischen und evangelischen Kirchenrechts - Leipzig, 1893. stb.

³ Dicey: Lextures to the study of law of the constitution, 1916.

a végrehajtás szempontjából. Ez a megkülönböztetés az evangélikus zsinat munkájában sok felesleges kitérést és idővesztést okozott.

A zsinattal mint „intézkedő” szervvel kapcsolatos megállapítások találóak.⁴ Az evangélikus egyháznál is kezdetben, az 1894. évi zsinaton hasonló megfogalmazás született, melyet aztán később módosítottak.

Követésre méltónak tekinthető a „házassági kötelék felróható felbontása esetén” fegyelmi eljárás indítása⁵, annál is inkább, mert a lelkeseknél különösen is vigyázni kell a házasság tisztaságának a megőrzésére.

Szerző igen pozitívan értékeli a hatalmi ágak szétválasztását⁶ az evangélikus egyháznál, mert véleménye szerint ez szolgálja az egyházi törvénykezés pártatlanságát.

Ugyancsak helyesli, hogy az evangélikus egyház jog különbséget tesz egyháztagság és egyházközségi tagság között⁷, mivel nem minden egyháztag kapcsolódik be a gyülekezeten keresztül az egyház életébe, és így egyháztagsága aktívnak aligha tekinthető.

A két protestáns egyháznál egyformán négylépcsős egyházkormányzati rendszer érvényesül⁸ azzal a különbséggel, hogy a reformátusoknál inkább a presbitérium jelenti a fő döntő szervet, az evangélikusoknál a közgyűlés. A kommunizmus időszakában ez az evangélikusoknál is így volt, később azonban az a nézet erősödött meg, hogy az ügyek gyorsabb intézése szempontjából a presbitérium előnyösebb. Mégis célszerű a közgyűlést erősebb igazgatási szervként felruházni, mert ez szélesebb körű, ezért demokratikusabbnak tekinthető. Egyébként újabb olyan törekvések is tapasztalhatók, mely szerint három fokozatra kellene csökkenteni az egyházkormányzati szinteket.

A két egyháznál komoly problémának látszik a végrehajtás⁹ eredményességének a kérdése, tekintettel arra, hogy az 1990. évi IV. törvény megszüntette a *bracchiuum saecularét*, az állami segítségnyújtást. Vladár Gábor, volt igazságügy-miniszter, a kiváló jogász azt írja, hogy az önkormányzat mit sem ér, csupán *nudum ius*nak tekinthető, ha az államhatalom nem biztosítja a végrehajtást. Ez nem ellenkezik az állam és az egyház szétválasztásának elvével, minthogy a németeknél is élő jog. A katolikus egyháznál erre nincs szükség, ott több esetben önmagától beálló büntetésről van szó.¹⁰

Szathmáry Béla könyvének bemutatójára 2004. december 2-án került sor, melynek során érdekes beszélgetés alakult ki dr. Szabó Péter, dr. Máté Gábor és dr. Schanda Balázs egyetemi tanárok között arról, hogy mi szükséges a jó tankönyv megírásához, illetve, hogy képes-e egy tudományág helyzetét egy tankönyv reprezentálni. A megbeszélés pozitív értékeléssel zárult.

⁴ Szathmáry Béla i.m. 157. l.

⁵ Szathmáry Béla i.m. 215. l.

⁶ Szathmáry Béla i.m. 307. l.

⁷ Szathmáry Béla i.m. 309. l.

⁸ Szathmáry Béla i.m. 136. és 321. l.

⁹ Részletesen lásd Boleratzky L.: Az egyházi határozatok végrehajtásának problematikája, in: Keresztény Igazság 2003/58. szám.

¹⁰ CIC, 1685. kánon

Ordass Lajos

Piros betűs napok*

Hajdanában a hajszás munkaév után kurtára mért szabadságom idején azt a szokást vettem föl, hogy letettem az órámot az éjjeliszekrényre. Hadd járjon le! Pihenjen ő is. Főként pedig ne nyugtalanítson!

Azóta tartós szabadságra küldtek. Nem vágyódtam erre a szabadságra, és nem is volt rá szükségem. Csak úgy nagylelkűen küldtek. A régi szokást megtartottam: nem viselek órát. Új szokást is kapcsoltam hozzá: bizonyos fokig kirekesztettem az életemből a naptárt is. Újév napjára valaki mindig megajándékoz ugyan egy úgynevezett „előjegyzési naptárral”. Mivel azonban nincs mit előjegyezni benne, szépen odaállítgatom előző évi társai mellé könyvespolcom kis rekeszébe. Nekem már megteszi az az „öröknapotár” is, melyet — nem is tudom, hány éve már — az egyik karácsonyi vásáron vettem meg. Nem volt rá szükségem, csak egyszer életemben udvarias akartam lenni. Alabástrom talapzatba járó kisebb papírlapok a hónapok nevét, a legnagyobb papírlapok pedig a napok számjegyeit mutatják. Az évszámot illik mutató nélkül tudni. Öröknapotár. Így hívják. A papírlapokon a festék ugyan erősen kopik-kopik, de attól még mindig naptár. Ha talán túlzás is azt mondani róla, hogy „örök” naptár, velem alighanem sikerrel bírja már a versenyt. Olykor megdöbbenéssel veszem észre, hogy rajtam a kopás gyorsabb iramú, mint órajta.

A napokban lányaim naptárt kutattak. Úgy gondolom, csak valami nagyon átmeneti, nagyon múló kérdésről volt szó. Ha jól sejtem, valami „fiú-névnapról”. Az én alabástrom talapzatú öröknapotárom ilyen átmeneti dolgokkal nem terhelte meg magát. Ezért nem is tudott válaszolni.

A lányok kielégítették kíváncsiságukat. A naptár visszaszállt rám. Csak úgy szórakozottan lapozgattam. A mostani, azaz az 1955. esztendőre készült. Közömbösségem váratlanul izgalomba csapott át, mert fölfedeztem, hogy március 15-e fekete betűvel van szedve. Elővettem a polcra a naptár szomszédját is, az 1954. évről. Március 15-e fekete betűs! 1953-tól visszamenően a napot piros betűkkel nyomtatták, és meg is nevezték: „Nemzeti ünnep”.

E ténymegállapítás után az első érzésem a megdöbbenés volt. Annyival is inkább, mert nem messze március 15-étől április 4-ét piros betűsnek láttam. Két kis naptári bejegyzés. Az értékek átértékelésének milyen megdöbbenő tényét tárja föl!

Aztán higgadtan fontolgatni kezdtem.

Nem tagadhatom, hogy a pirosról feketére és a feketéről pirosra való kettős színváltozás első tagjában — a március 15-ére vonatkozó tagjában — van valami merőben szokatlan törekvés az igazmondásra. Nem tudják, mit kezdjenek ezzel a nappal. Legokosabb hát, ha fekete betűvel nyomtatják.

Ha csakugyan ezzel a meggondolással utasították a nyomdászt a fekete festék használatára, akkor én ezennel jelentkezem tanúnak. Bizonyítani tudom, hogy valóban nem tudtak mit kezdeni március 15-ével.

* Az elbeszélés részlete megjelent in: Ordass Lajos: Önéletrajzi írások I. Szerk.: Szépfalusi István, EPMSZ Bern, 1985. a 361-363. lapokon a 155. sz. jegyzetben.

A szegedi Csillagbörtön papjaira 1949 márciusa köszöntött. A bőjti szelek szárnyukra kapták a hírt, hogy a börtön nagyudvarára valami nagyszabású március 15-i ünnepséget terveznek. Az, hogy keringett a hír, alapján véve még semmit sem mond. Mert hírek állandóan keringtek a börtönben. Ezeknek a híreknek az volt az egészen különleges természete, hogy amelyiket elhittük, arról csakhamar kitűnt, hogy hamis. Amelyet képtelenek voltunk elhinni, az a hír rendszerint igazolta magát. Ez a hír a börtönudvari szabadság-ünnepélyről egészen hihetetlennek tetszett. Éppen ezért szinte mérget lehetett volna venni rá, hogy az ünnepély meglesz. Valószínűségét nagyban alátámasztotta az az értesülésünk, hogy vagy egy évvel ezelőtt a „párt” kivilágított hirdetéssel hívta föl a város lakosságának figyelmét a párt napilapjára. Így történt — és ez nem mese —, hogy Szeged népe éjszakánként messze világító betűkből a Csillagbörtön főépületének tetejéről olvashatta a fölirotot: SZABAD NÉP. — A fáma azt is tudta, hogy az épületes fölirotot csak azután vették le onnan, miután az emberek már fulladoztak a nevetéstől.

A várva-várt 15-ének reggeléig a papi zárkában kétfelé ágaztak a vélemények. Az egyik párt azt mondta: lesz ünnepség. Kétféle a vélemény csak úgy lehetett, hogy ezzel ellentétben a másik párt azt mondta: nem lesz ünnepség. A nagy nap reggeli ébresztője után mindannyian tisztán tudtuk: lesz ünnepség. Ha ugyanis valami cécó volt a börtönben, akkor késtek a nyitással, késtek a reggelivel, és végérvényesen elmaradt a séta. Ezek az ismertetőjelek most mind szerepeltek. A várakozási idő alatt most már csak arról tanácskoztunk, hogy milyen is lehet a börtönudvaron tartott szabadság-ünnepély, és kielégítsük-e kíváncsiságunkat, vagy pedig csendes tüntetésünk távolmaradásunkkal.

A börtönben a legtöbb dologról nem mi döntöttünk. Ez a dolog is ezek közé tartozott.

Kivételesen értelmes és kivételesen szellemes fegyőrünk azzal nyitotta ránk a zárkaajtót:

— Indulás a szabadság-ünnepélyre! Senkinek sem áll szabadságában, hogy a szabadság-ünnepélyről távol maradjon!

Igazat beszélt. Még a szigorított fegyelmi zárkás rabot is négy fegyőr tuszkolta az udvarra. Kezén-lábán kölöncös bilincs. Minden lépésénél sirt a lánc.

A Csillagbörtön egész népét eddig még sohasem láttam így együtt. A nagyméretű udvaron alig fértünk el. Az udvart négyszögbe záró magas épületek minden egyes ablakában kék ünnepi nyakkendős ávosok géppisztollyal vigyáztak a szabadság-ünnepély szép rendjére.

Az ünnepély azzal kezdődött, hogy vártunk. Ezt a számot nem „hogyvoltoztuk” ugyan meg, ettől függetlenül is azonban a műsor második pontja a folytatólagos várás volt. Így aztán szerencsésen elérkeztünk a harmadik műsorszámhoz: fáztunk. Ez talán csak a stílushűség kedvéért volt programba állítva, mert 1848. március 15-én alighanem a pestiek is fáztak a Nemzeti Múzeum előtt. Azok a pestiek akkor bizonyal összéb hűzták magukon a köpenyüket. Ebben nem tudtunk hozzájuk alkalmazkodni, mert a mi lángoló honfi szívünk fölé csak a daróc kis zubbony borult.

Aztán megjelent az emelvényen a rab énekkar. Kórusban énekelték a „Talpra magyar!”-t. Sokáig gyakorolhatott az énekkar, mert bár sokan voltak az énekesek, mindannyian meglepően egyszerre énekelték. A szabadságtudat is fölöttébb eltolthette őket, mert igen hangosan mondták azt, ami mondanivalójuk volt.

Gyakorlott ember lehetett az ünnepség rendezője. Nyilván szerzett már olyan tapasztalatokat is, hogy a karének szövegét a hallgatóság nem mindig érti meg pontosan. Ezért az énekszám után az egyik fiatal rab még külön is elszavalta a „Talpra magyar!”-t. Így aztán mindenki igen jól megérthette, miről is van szó.

Úgy gondolom, minden embernek vannak bizonyos elképzelései a történelem alakjainak a személyiségéről. Én Petőfi Sándort igen forróvérű, élénk taglejtésű fiatalembernek képzeltem mindig. Ez a szavaló rab jó Petőfi Sándorunkat bizony lepipálta.

Az ünnepély fénypontja mi egyéb is lehetett volna, mint az ünnepi emlékbeszéd.

Az emelvényre az „alhadnagy bajtárs” lépett.

Sajnálom, hogy a neve közlésével nem szolgálhatok, annál az egyszerű oknál fogva, mert nem tudom a nevét. Többi rabtársam sem tudta. No, nem baj! Nem vesztettünk vele semmit. Ha az udvaron végighaladt, olyankor csak annyit hallottunk, hogy „alhadnagy bajtársat” kiáltanak feléje. Ezt a nevét azonban nem csak így ismertük meg. Ott hordta ezt a nevét a vállán is.

A helyzet ott nyert kiegyenlítést, hogy ő sem ismert minket. Ez már akkor kiűnt, amikor beszéde elején megszólított minket. Nem tudom, hogy vajon az ünnepi pillanat zavarta-e meg olyannyira, hogy hirtelen valami pártgyűlésen képzelte talán magát, de tény, hogy olyan néven szólított meg minket, amely nevet egyikünk sem vállalta, mert azt sohasem viseltük. Hiszen, ha viseltük volna, aligha lettünk volna most itt.

Ha az „alhadnagy bajtárs” valóban ilyen tévedésnek esett áldozatául, akkor igen gorombán tréfálta meg őt a sorsa. Mert hiszen ennyi elvtársát aligha láthatta együtt, sem itt Szegeden, sem másutt, mint ahány rabot egybetereltek a Csillagbörtön udvarán. Zavara nyilván az arányérzékét zavarta meg.

Az „alhadnagy bajtárs” — ha már ő nem is ismert minket — súlyt helyezett arra, hogy mi viszont jól megtudjuk róla, hogy kicsoda ő. Ezért első mondatával így mutatkozott be nekünk:

— Én a dialektikus történelemszemlélet híve vagyok.

Sokan lehettek a Csillagbörtön udvarára csődített rabok között, akik sohasem hallottak ilyen hosszú nevet még spanyolban sem.

Bennem valami egészen különös lelki folyamat ment végbe. Valami látomás ragadott hatalmába. Úgy láttam, mintha az „alhadnagy bajtársnak” ez a mondata amolyan kordonhúzásra alkalmas kötéllel vált volna. Ez a kötel először egy óriási nagy körbe foglalta a börtönudvaron mindazokat a rabokat, akik az ünnepi beszédnek ezzel az első mondatával nem tudtak mit kezdeni. Amikor az óriási kör bezárult, láttam, hogy velem együtt néhány emberke kívül rekedt ezen a nagy körön. Volt a kordonkötélnek még egy szabadon maradt kurta csücske. Minket, maroknyi kis csapatot ez a kis csücsök külön kis körbe zárt. Álmélkodtam, hogy mi lehet hát ez a különös látomásom. Hát akkor ért a legnagyobb meglepetés. Látomásomban látom ám, hogy a nagy kört formáló kötel az „alhadnagy bajtárs” beszéde folyamán pontosan az ünnepi emelvény előtt hirtelenül kétfelé válik, és — zsupsz! — egy szempillantás alatt belezárta a nagy kör által összefogottak táborába magát az „alhadnagy bajtársat” is. Azok közé fogta, akiknek fogalmuk sem volt arról, mit is jelenthet az, hogy valaki „a dialektikus történelemszemlélet híve”. Figyeltem én aztán,

mit is csinál. Vergődött szegény, de annyit világosan megállapíthattam, hogy beszéde végéig sem sikerült neki ebből a körből kiszabadítania magát.

Az ünnepi beszéd egyébként Széchenyivel foglalkozott. Megtudtuk belőle, hogy ez a Széchenyi István alapjában véve egészen rendes ember volt, annak ellenére, hogy gróf volt. Politikájának volt egy sarkalatos hibája. Széchenyi sok minden igyekezete közben elfeledkezett a legfontosabbról, 1848-ban nem keltette életre Magyarországon az ipari proletárosztályt, amelynek a kezébe teljes nyugalommal letehetne volna a márciusi vívmányokat és velük együtt az ország kormányzásának ügyét. Ez a tévedés okozta, hogy így aztán mind a többi dologért is egészen hiába küzdött.

*

Börtönbe voltam zárva. Így természetesen fogalmam sincsen arról, vajon híre járt-e ennek a szép ünnepségnek a városban is. Ha igen, akkor viszont azt nem tudom, derültek-e rajta az emberek. A feltételezést csak az az egy biztos adat támasztja alá, hogy a rákövetkező évben, tehát 1950-ben a Csillagbörtönben március 15-én már nem tartottak szabadság-ünnepélyt. Annyira nem, hogy abban az évben a sok ezer rab közül, úgy lehet, sokan már tudomásul sem vették, hogy nemzeti ünnep köszöntött rájuk.

Csak mi — „a tizenhat papok” — kaptuk meg elfelejthetetlen március 15-i emlékünket.

Akkoriban helyezték a váci fegyintézetet „ávós” irányítás alá. Abból a célból, hogy kipróbálhassák, mit tudnak az ávósok, elrendelték, hogy minket, papokat is odaszállítanak. A szállítás napja 1950. március 15-e volt. Nyolcunkat-nyolcunkat egy-egy fűzőláncra fogtak. Amíg a bilincselés hosszadalmas és körültekintő művelete folyt, a „hadnagy bajtárs”, aki Vácról külön a mi kedvünkért jött Szegedre, szívhez szóló szavakkal tudomásunkra adta:

— Szökést útközben senki meg ne kíséreljen! Megteheti ugyan, de az illető vegye tudomásul már most, hogy én a *bőrével Vácott beszámolok*.

Rabomobilba ültettek, és a szegedi főállomáson a Budapestre indítandó személyvonathoz kapcsolt különkocsiban helyeztetek el minket. Alighanem mi lehettünk a vonat legértékesebb szállítmánya, mert minden megállóhelynél kocsink mindkét végén és mindkét oldalán géppisztolyos ávósok — négyen tehát — vigyáztak ránk.

Hadd tudja meg a vasútállomások közönsége, hogy ma március 15-e van!

Döcögtünk, döcögtünk. Számomra az utazás akkor lett érdekesebb, amikor Nagykörröst elhagytuk. Innen Ceglédig minden dűlőút és minden tanya személyes ismerősöm. Tíz évig éltem itt, és jártam a tanyákat.

Emlékek ostromoltak.

Ugyan csodálkozhat-e valaki azon, hogy a ceglédi állomáson, a hosszú veszteg-lés ideje alatt március 15-ére emlékeztem? A harmincas évek márciusaira.

*

Reggel 6 órakor gyermekeimmel együtt arra ébredtünk, hogy az Árpád téren — (kérem: jól értsük meg, az „Árpád” téren, nem pedig a „Kossuth” téren) — Kossuth szobra körül mozsárágyúkból 48 díszlövést sütöttek el. Hamarosan föl is keltem. A nemzeti ünnep reggelén prédikálnom kellett. Készülgettem hát még egy cseppet. Istentisztelet után a városháza felé tartottunk. A többi templom is ide öm-

lesztette közönségét. Én is az alkalmilag fölállított díszemelvényen találtam meg a helyemet. Ének, szavalat és a turini százas-küldöttség elnökének ünnepi beszéde következett. Innen a menet a Kossuth-szoborhoz vonult. (Ugyebár: az Árpád térre?!) Ének, szavalat és a városi főjegyző beszéde következett. Rezesbanda muzsikája mellett a hősök szobrához tartott az emberáradat. Ének, szavalat és a Vitézi Szék ceglédi helytartójának ünnepi beszéde következett.

Hát az ilyesmibe az ember alaposan megszomjazik, és meg is éhezik. Irány tehát: a Népkör! Itt készítettek ünnepi közebédet. Jót. A közebédén az ének és a szavalat elmaradt ugyan, de nem az ünnepi beszéd. Szokásjog volt, hogy itt Kossuth ceglédi utóda: a város képviselője beszél. Miután éhségünket és szomjúságunkat úgy nagyjából elvertük, a képviselő valóban elmondta ünnepi beszédét. Nem csak ő. Az is évtizedes szokás volt már, hogy a Népkörben fölszólalt a város polgármestere, a három felekezet papja — köztük persze én is —, a Népkör elnöke, az ifjúság szószólója... és aki még önként jelentkezett. Végre is a szabadság ünnepét ünnepeltük. Amennyit a beszédektől lehetett, folytatólagosan ettünk. Egy-egy beszéd után pedig — s ugye ez világos — ittunk. Az ebéd folyamán később sorra kerülő beszédekre fölhangzó „Éljen!”-ek közé mind sűrűbben vegyült egy-egy jól sikerült, egészséges büfögés is - az ételek tömegétől, és egy-egy csiklandós csuklás - az italok tömegétől.

Bár mindannyian mindvégig egy helyben ültünk, mégis mindannyian elérkeztünk a délután 4 órához. A gimnázium felé irányítottuk lépteinket. Március 15-e az ifjúság ünnepe! A gimnáziumi ifjúságé is. Ének, szavalat és ünnepi beszédek következtek. Beszélt az igazgató, továbbá valamelyik történelem- vagy irodalom szakos tanár. A gimnázium lobogója alatt még egyszer kivonultunk a Kossuth-szobor elé. Kossuth apánk bizonyára szívesen tart seregszemlét a város ifjúságának színe-virága fölött. Ének, szavalat és a legkiválóbb nyolcadikos diák ünnepi beszéde következett.

Ne essünk tévedésbe!

Mindezzel távolról sem volt még elintézve minden kérdés. Áttekinthetetlen volt azoknak a sora, akik a mai napon még nem beszéltek, pedig beszédre készültek, és beszélni is akartak. Ipartestületi elnök. Ipartestületi dalkör elnöke. Vasúti állomás főnöke. MÁV fűtőházi főnök. MÁV dalkör elnöke. MÁV nyugdíjasok székházának elnöke. Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének elnöknője. Állami és felekezeti iskolák tantestületeinek megbízottai. Az Egyenlőség polgári kör elnöke. A Kossuth-egylet elnöke. Az Úri kaszinó elnöke. Az újavárosi olvasó egyesület elnöke. A sportkör elnöke. A politikai pártok titkárai. (Látom már, kár volt belebocsátkoznom a név szerinti elsorolásba. Úgy sem tudom mindet megnevezni, és így majd sértődés lesz a dolog vége!)

Hát igen! Ezen a dolgon valahogy segíteni kell. De hogyan?

Az idő már délután 6-ra jár, és márciusban a napok még nagyon rövidek. Ezen a bajon bizony csak munkamegosztással lehetett segíteni. A dicső nap estjén közvacsorát rendeznek minden valamirevaló korcsma nagytermében és minden néven nevezhető előadóteremben. A Gubody kerti vígadóról el nem feledkezvén. Mivel a március 15-i eszmék között az „Egyenlőség” nem éppen az utolsó helyen állt, az ehhez való ragaszkodást úgy igyekeztek kifejezésre juttatni, hogy valahány helyen közvacsora készült, azon minden marhapörkölt rotyogott a kondérokban.

Az asszonyok versenyben sütötték a rétest. De akkor a verseny eredménye még jó rétes volt.

A helyzetkép ezeken a vacsorákon általában az volt, hogy sokkal több ember ült az asztalok körül, mint amennyi elfért. De hát az nem baj! A lényeges csak az volt, hogy így aztán az eddig elmellőzött emberek mégis csak kimondhatták, ami bennük rekedt. Megszabadultak attól a veszélytől, hogy mondanivalójuk beléjük bűdösödik. Ha ilyenkor minket — egyháziakat — jól megszorítottak, akkor meg-eresztettük még harmadik beszédünket is. Hogy a többiekre nézve az ilyen harmadik megnyilatkozás mi nyereséggel járt, azt bajosan tudnám megmondani. De hallgatólagos megállapodásféle volt az, hogy mi papok ilyen módon megváltottuk magunknak az engedélyt ahhoz, hogy a vacsora utáni táncból kivonjuk magunkat. Nem úgy szegény polgármesterünk! Amíg mi — egyháziak — az asztalokkal egy viszonylag békés sarkot eltorlaszoltunk, és abban meghúztuk magunkat, addig ő, szegény ropta a csárdást. Izzadtan érkezett vissza.

Mondom neki:

— Rendesen fölvarrta a szabó a gombokat, hogy ebben a tülekedésben a helyükön maradtak.

Azt válaszolja:

— Már pedig a hadiárva intézeti Eszti váltig mondogatta nekem: „Polgármester úr! Ne tipegjünk csak úgy egyhelyben, hanem pörögjünk is egy csöppet!”

Ilyen volt március 15-e Cegléden a harmincas években.

*

Akkor, ott, a ceglédi állomás külön fönttartott kocsjában — érdekes —, nem is bosszankodtam mindezen. Sőt, borostás arcomon végigfutott a mosoly.

Igen. Mosolyogtam.

Magam előtt láttam ugyanis Kádas Mihály bácsit, amint a Népkörben elfogyasztott ünnepi ebéd után hazafelé készülődik. Csodáltam szép, fényes tokáját. Mindig sajnáltam, hogy én elmulasztottam olyat növelni. Milyen szép lett volna pedig! Kedvéért még le is mondtam volna azokról a szép hurkákról, melyeket Kádas Mihály bácsi a nyakában viselt. Mosolyognom kellett — mondom —, mert magam előtt láttam, amint Kádas Mihály a ruhatárban a feje búbjára illesztgeti a kalapját. Kissé hetykén, félrecsapottan, de szigorúan éppen csak a feje búbjára. Ha nem láttam volna tulajdon szememmel, hogy a kalap vadonatúj volt, azt kellett volna hinnem, hogy a kalapot még tizenkét éves korában vehette a kis Kádas Mihálykának az édesanyja.

Azt azonban máig sem értem, hogy lehet egyetlen egy ünnepi közébeden ennyire kihízni egy kalapot!

*

Amit a ceglédi állomáson akkor elmulasztottam, azt most — naptárom forgatása közben — pótolom. Bizony, ha egészen őszinték akartunk volna lenni, akkor a harmincas években is feketével lehetett volna nyomtatni március 15-ét. Akkor nem tudtuk, mit kezdjünk ezzel a nappal. Mert elvégre aligha neveztek nemzeti ünnepnek azért, hogy egyetlen városkában vagy ötven-hatvan ember szónokoljon, köztük néhányan — mint jómagam is — kétszer-háromszor is, mielőtt a nap véget ér. Magamról tudom legjobban, hogy én a három beszédben összesen sem mondtam

egy egészséges gondolatot. A többi szónok ebben a dologban tökéletesen azonosította magát velem. Azt se gondolom, hogy a piros betűt megérdemli az olyan teljesítmény, melyet az asztalok körül mutattunk föl jó sikerrel, és amelytől néhány napig csak úgy sandítottunk mindenre, aminek étel vagy ital volt a neve.

*

Végiglapozgattam a naptárt. Sok benne a piros betűs nap. A nagy keresztyén ünnepek másodnapjait is fekete színűre változtatták ugyan, de első napjuk mégis emlékeztető. Aztán meg ott vannak hetenként hűségesen ismétlődő rendben a vasárnapok.

Nem kell megijedni!

Nem foglalkozom mindegyikkel olyan terjedelemben, amint azt március 15-ével tettem. Kíméletes akarok lenni Olvasóim iránt. Ha nem ez a vágy vezetne, komolyan mondom, tudnék a fentiekhez hasonló dolgokat írni a keresztyén egyház nagy ünnepeiről is.

A vasárnapokról is éppen csak annyit jegyzek meg futólag, hogy egyszer megakadt a figyelmem egy kimutatáson, amely a napi szerencsétlenségekről készült. Meglepett. Az a kimutatás azt tudta, hogy a legtöbb szerencsétlenség szombati és hétfői napokon történik. Hát hiszen a szombati szerencsétlenségek nagy számát megértem. Munkában elfáradt emberek figyelmetlenebbek. De a hétfői balesetek nem arról beszélnek-e, hogy a piros betűs vasárnapokkal nem tudunk mit kezdeni?

*

Pontosan odáig jutottam, amikor kis szünetet kellett tartanom. Kizökkentem az összefüggésből. Mit volt hát mit tennem, újra el kellett olvasnom, amit írtam. Olyan különös: most már nem az író szemével, hanem az olvasó szemével olvastam. És amíg ezt tettem, valami sajátságos gondolat ütött szíven. Nem dobja-e majd valamelyik Olvasó sutba ezt a könyvet azzal a biztos meggyőződéssel, hogy ilyesmiket csak gyomorbajos ember firkálhat?

Szükségesnek látom azért kijelenteni, hogy a gyomromnak semmi baja sincsen. Annyira nincs, hogy akár ebben a szempillantásban képes volnék zsványpecsenye-sütő tudományomat működésbe léptetni. Mert értek hozzá! Hogy mégsem teszem, annak nem a gyomrom az oka. Egészen más oka van annak. Csupa-csupa rajtam kívülálló oka. Ha kormányunk nem létesített volna begyűjtési minisztériumot, hanem engedné, hogy a Magyarországon eddig állítólag soha nem látott nagyszámú disznó csak begyűjtetlenül feküdjék a böllér kése alá; ha a nagyritkán látható disznóhúsért nem kellene reménytelenül hosszú sorban állni; ha volna pénzem, amelyen az esetleg mégis csak kilehető disznóhúst meg is tudnám vásárolni; és végül: ha nem kellene attól tartanom, hogy a zsványpecsenye-sütés helyével szomszédos telken lakó honfitársaim még a sütés művelete folyamán henye és tékozló életfolytatás címén följelentenek, akkor — kétszer sem mondom — megsütném azt a zsványpecsenyét. Meg bizony! Sőt: nemcsak megsütném, hanem púposra teli is enném magamat vele. Nem más okból, csak abból az egyetlen okból, hogy igazoljam: miszerint gyomromnak a világon semmi baja sincsen.

(Hogy olyan éhenkórász a külsőm? Vigyázat! Az csak megtévesztő álarc! Nem gyomorbajra mutat! Csupán megvéd a ruhagondoktól!)

Ezek után nincs már több feladatom, csak egy. Igazolnom kell, miért írtam meg hát mindezt.

Elég egyszerűen megoldhatnám ilyenféle válasszal:

— Oh, hát én csak úgy „l'art pour l'art” írtam.

Azt hiszem, a többséget ezzel a válasszal meg is nyugtatnám.

A többség azt mondaná erre:

— Ja úgy? Hát hiszen akkor rendben van!

Csakhogy én világéletemben meglehetősen beleéltem magamat a kisebbségi gondolkodásba. Ennél az oknál fogva figyelemmel szoktam lenni a kisebbség véleményére. Már pedig a kisebbség előtt meg kellene magyaráznom, hogy mit is tartok hát én ebben a fércműben „art”-nak. Mivel azonban ezzel a lehetetlenre kellene vállalkoznom, hát inkább nem mondom azt, hogy csak úgy „l'art pour l'art” írtam. Sem a kisebbségnek, sem a többségnek nem mondom ezt.

Az ilyen pöffeszkedő nagyképűség helyett inkább csak úgy csendesen leleplezem magamat, és megvallom — mindenkinek egyaránt —, hogy én bizony nagy mértékben álmódzó hitből élő ember vagyok. Az a hit éltet engem, hogy végre mégiscsak megérem majd azt az időt, amikor ez a mi magyar népünk egész összességében megunja a szolgaságot, és szabadságát kincsnek, ünnepi ajándéknak érzi. Hiszem, hogy fordulnak majd az idők, és magyar keresztyénségünk tagjai végre meghallgatják a szót, amelyet Isten üzen nekik. S ha ez a — hitemmel teljes bizonyossággal várt — idő elérkezik, akkor majd keresztyén magyarok mondják meg a nyomdászoknak, hogy az egyházi esztendő és drága nemzeti múltunk melyik emléknapiját nyomassák piros festékkel a jövő naptárában. Hogy ez a szín mindig arra intse őket, hogy ezeken a napokon különös buzgósággal kell hálát adni Istennek az egyház és a nemzet múltjában véghezvitt számtalan csodájáért. Hiszem, hogy az a szín majd arra indítja őket, hogy ezeken a napokon keresztyén testvéreikkel és honfitársaikkal valamit megérezzenek abból, hogy - ünnep van.

Budapest, 1955. augusztus 23.

Kertész Eszter

Lábmosás

Szent vagy.

Szent vagyok.

Szent a pillanat.

Két meztelen lábfej felragyog.

Szék, lavór víz: nincs más rajtunk kívül.

A csönd kerek. Ki térdel és ki ül?

Zusammenfassung

Wir lesen zu Beginn unserer Frühjahrsfolge die Meditation von Lajos Ordass: Friede sei mit euch! (Jn 20,19).

In unserer Studienspalte bringen wir den Vortrag der Philologin Katalin S. Varga über das Protokoll des Galeerensträflingsprozesses 1674. Die Studie von András Csepregi befasst sich mit der Bedeutung des Lebens und Todes, des vor 60 Jahren hingerichteten Dietrich Bonhoeffer.

In unserer Rundschau spalte bekommen wir einen Überblick in drei Schriften über die alten und neuen Formen der Mission. Béla Jankovits schreibt über die Volkshochschule, András und Tímea Bencze über die spirituelle Bewegung: Wochenende für Verheiratete und Frigyes Sándor über die Gemeinschaftsbewegung Alpha.

Lóránd Boleratzky macht uns mit dem Buch von Béla Szathmáry: Ungarisches Kirchenrecht bekannt.

Weiters sind noch die Erzählung von Lajos Ordass: Tage rotgedruckt, das Osterlied von László Scholz und ein Gedicht von Eszter Kertész zu lesen.

Summary

Our spring issue opens with a meditation from Lajos Ordass on the basis of John 20,19: Peace be with you!

In our Studies column we bring the lecture of Katalin S. Varga philologist about the report of the lawsuit of the galley-slaves. The study of András Csepregi deals with the significance of the life and death of Dietrich Bonhoeffer, who was executed 60 years ago.

In our Panorama column three writings depict the old and new forms of mission. We can read from Béla Jankovits about the People's College, from Tímea and András Bencze about the Wedded Weekend Spiritual Movement and from Frigyes Sándor about the Alpha community movement.

Lóránd Boleratzky reviews the book from Béla Szathmáry titled Hungarian Churchlaw.

Our current issue is completed by an essay from Lajos Ordass titled Red-letter Days, by the Easter song from László Scholz and by poem from Eszter Kertész.

Örömmel hívjuk fel Olvasóink figyelmét arra, hogy ismét kapható a gulágot megjárt Böröcz Sándor Kiáltás a mélyből című könyve, és újból megjelent Itt és János Az evangélium hullámhosszán (Vasárnap reggeli meditációk) című kötete.

Sajnálattal kell közölnünk Olvasóinkkal, hogy költségeink megnövekedése miatt folyóiratunk árát és előfizetési díját fel kell emelnünk. Az éves előfizetési díj 1200,- Ft, egy szám ára pedig 300,- Ft. Szeretettel kérjük Olvasóink megértését. Egyúttal köszönjük, hogy több testvérünk az előfizetési díjon felül adományával is segíti munkánkat.

Jelen számunkhoz befizetési csekklapot mellékelünk. Nyomatékosan kérjük előfizetőinket, hogy előfizetésüket csekken, s - ahol arra lehetőség van - az OTP-fiókban adják fel. Ebben az esetben az összeg azonnal az OLBK számlájára kerül. A postai befizetés átfutási ideje 10-12 nap, s a posta utólag még jelentős költséget is felszámol.

E SZÁMUNK SZERZŐI

<i>Bencze András</i> esperes	Székesfehérvár
<i>Bencze Tímea</i> pedagógus	Székesfehérvár
<i>Dr. Boleratzky Lóránd</i> ny. ügyvéd, egyet. magántanár	Budapest
<i>Dr. Csepregi András</i> egyet. docens	Nyíregyháza
<i>Jankovits Béla</i> esperes	Kajárpéc
<i>Kertész Eszter</i> tanár	Fót
+ <i>D. Ordass Lajos</i> püspök	Budapest
<i>Sándor Frigyes</i> lelkész	Miskolc
<i>D. Scholz László</i> ny. lelkész	Budapest
<i>S. Varga Katalin</i> filológus	Budaörs

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

<i>Ordass L.:</i> Nem tudok imádkozni	550,-
<i>Ordass L.:</i> A keresztfa tövében, Nagyheti áhítatok	150,-
<i>Ordass L.:</i> Vádirat, Korrajz	40,-
<i>Ordass L.:</i> Jó hír a szenvedőknek, Prédikációk	400,-
<i>Ordass L.:</i> Akikkel az Úton találkoztam	400,-
<i>Ordass L.:</i> Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
<i>Giertz Bo-Ordass:</i> Hitből élünk	400,-
<i>Ordass-Lyngar:</i> A fáklya, Ifjúsági áhítatoskönyv	300,-
<i>Terray L.:</i> Nem tehetett mást, Ordass Lajos életútja	150,-
<i>Scholz L.:</i> Tisztítsd meg szívedet	100,-
<i>Scholz L.:</i> Két sugárzó igazgyöngy, Írásmagyarázat	150,-
<i>Scholz L.:</i> Elveszett és megtaláltatott	130,-
<i>Sólyom J.:</i> Hiszem-tudom, Bevezetés az egyház tanításába	280,-
<i>Boleratzky L.:</i> Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
<i>Virág Jenő:</i> Dr. Luther Márton önmagáról	700,-
<i>Luther M.:</i> 14 vigasztaló kép	160,-
<i>Botta I.:</i> Dévai Mátyás, a magyar Luther	120,-
<i>Vajta V.:</i> Hit és élet összecsengése	40,-
<i>Jung E.:</i> Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát?	300,-
<i>Maróthy J.:</i> Szegények szíve, Novellák	500,-
<i>Kendeh-Newman:</i> Jöjj Jézushoz! Evangelizáló füzet	100,-
<i>Rőzse I.:</i> A halál árnyékának völgyében	500,-
<i>Boleratzky L.:</i> A miskolci evangélikus jogakadémia	40,-
<i>Boleratzky L.:</i> A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
<i>Boleratzky L.:</i> Evangélikus egyházjog I.+II. r.	1.300,-
<i>Kaj Munk:</i> Három dráma	600,-
<i>Böröcz S.:</i> Kiáltás a mélyből	1.400,-
<i>Httész J.:</i> Az evangélium hullámhosszán, Vasárnap reggeli meditációk	400,-

A Keresztyén Igazság évi előfizetési díja 2000,- Ft.

Külföldre 10€. Egy szám ára 300,- Ft.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

